

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Факультет фізичної культури та спорту
Кафедра фізичної культури та спорту

ТАНДУР ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СЕКЦІЇ
ФУТБОЛУ ДЮСШ**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»

Керівник: Жалій Р.В., к.п.н.,
доцент кафедри фізичної
культури та спорту

Рецензент: Ходирєв С. Л.,
Заслужений тренер України
з футболу

Полтава 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УЧНІВ 5-9-Х КЛАСІВ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ У СЕКЦІЇ З ФУТБОЛУ ДЮСШ	8
1.1. Формування навичок соціальної взаємодії як предмет наукового вивчення	8
1.2. Створення виховних ситуацій як засіб формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів.....	23
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	46
2.1. Методи дослідження	46
2.2. Організація дослідження	50
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ	53
3.1. Сутність методики формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів на основі використання педагогічного потенціалу виховних ситуацій	53
3.2. Вплив експериментальної методики на сформованість навичок соціальної взаємодії у юних футболістів	60
Висновки до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Засвоєння дітьми та молоддю соціально визнаних цінностей, формування нормативних якостей особистості та зразків поведінки відбувається більш результативно в тих середовищах, де створено умови для вільного вибору способів самовираження та самоздійснення. Одним з таких середовищ є дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ) – місце, де відбувається становлення ідеї людини про себе, формуються важливі ціннісні орієнтації, специфічні риси характеру та зрештою закладаються основи стилю життя.

Привертає увагу те, що останнім часом дослідники, які вивчають теоретичні і методичні аспекти дитячого та юнацького спорту, зміщують акценти на рухову компоненту тренувань та змагань, залишаючи поза увагою формування у вихованців так званих навичок соціальної взаємодії.

Ці навички не пов'язані з конкретною предметною областю і є цінними у будь якій ситуації життєдіяльності. Саме вони відповідають за успішну участь людини у робочому процесі, якість комунікації із іншими людьми, а також високу продуктивність соціального життя.

Проведений попередній аналіз наукових публікацій, присвячених вихованню юних спортсменів (А. Боднар [6], А. Бойченко [7-10], Г. Грибан [13-14], С. Лебедєв [30-31], В. Мазін [34-35], К. Мулик [44-45] та інші автори), показав, що представлені в них розрізнені ідеї не дають змогу цілеспрямовано визначити стратегію і тактику формування навичок соціальної взаємодії у ДЮСШ взагалі, і у секції з футболу, зокрема. Це стало підставою для формулювання теми дослідження «Методика формування навичок соціальної взаємодії в секції футболу ДЮСШ».

Об'єкт дослідження – навчально-тренувальний процес секції футболу ДЮСШ.

Предмет дослідження – формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів 10-15 років, які займаються в секції футболу ДЮСШ.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів 10-15 років, які займаються в секції футболу ДЮСШ.

Завдання дослідження:

1. Вивчити рівень наукової розробки з проблематики формування навичок соціальної взаємодії у процесі занять спортом.

2. Розробити методику формування навичок соціальної взаємодії у футболістів 10-15 років, які займаються в секції футболу ДЮСШ.

3. Перевірити ефективність розробленої методики в педагогічному експерименті.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що цілеспрямована виховна робота тренера-викладача секції ДЮСШ з футболу, побудована на засадах ситуаційного підходу, стане ефективним засобом формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів 10-15 років.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, анкетування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Наукова новизна і практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в магістерській роботі проаналізовано стан сформованості навичок соціальної взаємодії у юних футболістів 10-15 років, які займаються в секції футболу ДЮСШ і які не займаються спортом; розроблено методику формування навичок соціальної взаємодії юних спортсменів, які займаються у секції з футболу на основі ситуаційного підходу; експериментально перевірено дієвість розробленої методики. Наведені у роботі дані можуть бути корисними для науковців, які займаються проблемами фізичного виховання дітей та підлітків.

Апробація результатів магістерського дослідження. Автор взяв участь у VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми фізичної культури та спорту» на базі Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Україна, Полтава, 03 грудня 2025 року), в 6th International Scientific and Practical Conference «Modern Perspectives on Global Scientific Solutions» (29-31 грудня 2025, Bergen, Norway).

За результатами участі в наукових заходах підготовлено й опубліковано дві публікації:

1. Надточій Р., Тандур Д. Формування навичок соціальної взаємодії юних футболістів як предмет наукового вивчення Актуальні проблеми фізичної культури та спорту: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 03 грудня 2025 р. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2025. С. 64-67.
2. Надточій Р., Тандур Д. Особливості підготовки юних футболістів як предмет наукового вивчення Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Modern Perspectives on Global Scientific Solutions» (December 29-31, 2025, Bergen, Norway). European Open Science Space, 2025. С. 439-442.

Структура магістерської роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів (шістьох підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (70 одиниць).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УЧНІВ 5-9-х КЛАСІВ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ У СЕКЦІЇ З ФУТБОЛУ ДЮСШ

1.1. Формування навичок соціальної взаємодії як предмет наукового вивчення

Серед пріоритетних напрямів державної політики важливого значення надається удосконаленню процесу фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти. Важливість виконання цього державного запиту підкреслена в Законах України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт» та інших нормативних документах.

Виконання завдань, окреслених у зазначених документах, пов'язане із трьома аспектами процесу фізичного виховання: теоретичним (набуттям учнями певних знань), руховим (формування у учнів рухових умінь та навичок), а також виховним (формування ціннісних орієнтацій, рис характеру, звичок здорового способу життя).

Перші два аспекти процесу фізичного виховання різнобічно розроблено вітчизняними науковцями.

Зокрема, питання теоретичної підготовки учнів закладів загальної середньої освіти під час вивчення предмету «Фізична культура» висвітлено у роботах О. Артюшенко [2], А. Бойченко [7], П. Коханець [26] та ін.

Питання рухового наповнення освітнього процесу предмету «Фізична культура» (рекомендований обсяг тижневого, річного навантаження, типові річні програми тощо) мають належне відображення у наукових публікаціях Т. Круцевич [28] та інших авторів, а також у нормативних документах.

У той же час, особливої наукової уваги потребує виховний аспект занять спортом у ДЮСШ, а саме створення умов для засвоєння юними спортсменами навичок соціальної дії та соціальної взаємодії.

За визначенням Вікіпедії, соціальна взаємодія – система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком дій у відповідь інших суб'єктів.

Воно споріднене з поняттям «соціальна дія», яке є вихідним моментом формування соціальних зв'язків. Соціальна взаємодія як спосіб здійснення соціальних зв'язків та відносин передбачає наявність не менше двох суб'єктів, самого процесу взаємодії, а також умов та факторів його реалізації. У ході взаємодії має місце становлення та розвиток особистості, соціальної системи, зміна їх у соціальній структурі суспільства тощо. [6, с. 12]

На думку П. Бурдьє, соціальна взаємодія представляє собою форму соціальних зв'язків, що здійснюються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі окремих людей та соціальних спільнот. Також соціальна взаємодія виступає як система взаємообумовлених соціальних дій, зв'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком дій інших суб'єктів [10, с. 121].

Головна особливість соціальної взаємодії полягає у впливі одного суб'єкта на іншого суб'єкта на тлі спільності або розбіжності інтересів, цілей та переконань. Також, на соціальну взаємодію впливають знаряддя і предмети праці, матеріальні й духовні блага, світогляд та досвід людей [14].

Соціальна взаємодія включає передачу дії від одного соціального фактора – іншому, отримання та реакцію на нього у вигляді дії у відповідь, а також відновлення дій соціальних факторів. Воно має соціальне значення для учасників і передбачає обмін їхніми діями у майбутньому завдяки присутності в ньому особливої каузальності – соціального відношення. Соціальні відносини формуються в процесі взаємодії людей і є результатом їх минулих

взаємодій, що набули сталої соціальної форми. Соціальні взаємодії, на відміну від них, є не «застиглими» соціальними формами, а «живими» соціальними практиками людей, які зумовлюються, спрямовуються, структуруються, регламентуються соціальними відносинами, але здатні впливати на ці соціальні форми та змінювати їх.

Соціальна взаємодія визначається соціальними статусами та ролями особистості та соціальних груп. Воно має об'єктивну та суб'єктивну сторони: об'єктивна сторона – фактори, незалежні від взаємодіючих, але що впливають на них; суб'єктивна сторона – свідоме ставлення індивідів один до одного у процесі взаємодії, засноване на взаємних очікуваннях [70].

У роботі Е. Дюркгейма «Про поділ суспільної праці», в межах якої автор здійснює розгляд сутності механізму поділу суспільної праці, безпосередньо торкаючись основних питань взаємодії органів влади та трудової частини населення. Іншими словами, Е. Дюркгейм робить якісний стрибок у розумінні сутності взаємодії акторів соціально-політичної сфери, де органи державного управління виступають як своєрідна «третя сторона», завдання якої виконувати сполучну функцію між розрізненими підприємствами, що надає можливість підвищення виробничої ефективності в інтересах товариства [4, с. 33]. Г. Зіммель стверджує гіпотезу про міцну взаємозалежність індивідів, які прагнуть створити якийсь союз, малу соціальну групу, що дозволяє не тільки утвердити особисті позиції, а й урівняти членів даного соціального об'єднання. Надалі він лише стверджує тезу про взаємозв'язок індивідів у вигляді наступного афоризму: «Суспільство існує там, де кілька індивідуумів вступають у взаємодію. Не існує суспільства взагалі немає взаємодії взагалі, але є особливі види останнього, з появою яких і виникає суспільство і які не є його причиною і наслідком, тому що вони і суспільство – одне й те саме» [2, с. 344].

М. Вебер виділяв суб'єктивний сенс соціальної дії, який можна позначити як особистісне чи індивідуальне осмислення всіх можливих

варіантів поведінки. Крім цього, він описував свідому орієнтацію суб'єкта на очікування певної реакції у відповідь від оточення [14, с. 76].

З погляду нашого дослідження, цікавою є думка Т. Парсонса, який розвиває свою теорію дії, де представлено п'ять дихотомій-критеріїв оцінювання соціальної дії. Як дані «критеріїв оцінки» зазначаються:

- афективність – афективна нейтральність;
- орієнтація він – орієнтація на колектив;
- універсалізм – партикуляризм;
- якість – результативність;
- специфічність – дифузність [4, с. 33].

За П. Сорокіном «соціальна взаємодія» – це окреме соціальне явище, у структурі якого розвивається обмін колективного досвіду, знань, понять, і що характеризується когнітивними, емоційними та вольовими процесами. Особливо він акцентував увагу на соціокультурному компоненті взаємодії, оскільки в результаті соціальної взаємодії відбувається формування культури як сукупності і цінностей.

Грунтуючись на вищезазначених особливостях соціальної взаємодії та соціальної реальності, П. А. Сорокін розробив власну типологію соціальної взаємодії, виділивши в ній шість підстав:

- за кількістю суб'єктів: взаємодія між двома та більше індивідами;
 - за характером взаємовідносин: односторонні чи двосторонні;
 - за тривалістю: тривалі та короткочасні; за організованістю: організовані та неорганізовані;
 - за свідомістю: свідомі та стихійні;
 - за «матерією» обміну: інтелектуальні, чуттєво-емоційні та вольові
- [26, с. 108].

На основі існуючих поглядів, доцільно виділити два види соціальної взаємодії: кооперація та конкуренція.

Сутністю кооперації є співорганізація розрізнених сил, що взаємодіють у спільній діяльності, де характерно виділяються індивідуальний внесок та ступінь включеності взаємодіючих у сам процес взаємодії.

Сутністю конкуренції буде форма продуктивної чи негативної взаємодії у вигляді протистояння за цілі та інтереси, їх відстоювання у процесі розвитку спільної діяльності.

Розгляд останнього типу соціальної взаємодії характерний для озер таких соціологів, як Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдінг, що виділяють категорію конфлікту як етап граничного загострення протиріч між учасниками взаємодії. Причому йдеться про загострення усвідомлених протиріч, тому що не всяке протиріччя викликає конфлікт [6-8].

На основі аналізу джерел, вважаємо за доцільне зупинитися на визначенні, тому вважаємо, що соціальна взаємодія – це процес безпосередніх чи опосередкованих взаємопов'язаних дій суб'єктів, спрямованих на обмін інформацією, цінностями, досвідом, а також на реалізацію спільної діяльності [16, с. 123].

Елементарну одиницю соціальної взаємодії автори позначають поняттям «інтеракція», під якою розуміється безпосередня міжособистісна взаємодія («обмін символами»), найважливішою особливістю якої визнається здатність людини «приймати на себе роль іншої людини». Проходження інтеракцій регламентують статуси окремих суб'єктів, їх ролі, відносини, символи тощо [14].

У контексті сказаного, цікавими є положення так званої «мікросоціології» про те, що:

– індивідуальне «Я» набуває соціальної якості в міжособистісному спілкуванні в межах первинної групи (Ч. Кулі) [60, с. 10];

– міжособистісна взаємодія є основою процесу соціалізації, тобто є підґрунтям конструювання суспільства і провідним чинником становлення особистості (Д. Мід) [66, с. 306];

– міжособистісна взаємодія є «полілогом активностей» соціальних

інститутів, людей, а також окремої особистості (У. Уентворт) [44, с. 12].

Очевидно, що для ефективного здійснення інтеракцій кожній людині є потрібним певне поведінкове знаряддя, яке сьогодні прийнято позначати терміном «гнучки навички» (soft skills).

«Гнучкі навички» – здатність особи успішно і ефективно взаємодіяти з конкретними людьми або в різних групах, досягаючи поставлених цілей, знаходячи консенсус і вирішуючи конфлікти у спільній діяльності з іншими людьми.

На сьогодні під «гнучкими навичками» розуміють комплекс умінь загального характеру, що тісно пов'язані з особистісними якостями. «Гнучкими» вважаються навички критичного мислення, публічного виступу, ділового спілкування, роботи в команді, цифрового спілкування, організації діяльності, лідерські якості, знання трудової етики, дисципліна, відповідальність та ін. [8, с. 33].

Багато в чому ступінь сформованості навичок соціальної взаємодії залежить від рис особистості тієї чи іншої людини: її складу розуму, способу мислення, ставлення до інших людей та поглядів на життя. Також до навичок соціальної взаємодії відносять компетентності, що безпосередньо забезпечують успішність ствердження особистості в соціальному середовищі [15, с. 98].

Певною протилежністю гнучким навичкам (Soft skills) виступають вузькоспеціалізовані професійні знання і уміння (Hard Skills), формування яких є більш тривалим, і які меншою мірою впливають на якість міжособистісної комунікації між людьми [13].

Ці навички протистояють один одному як навички роботи з людьми й навички роботи зі знаряддями праці або інформацією. У цьому контексті, перші – постійні (після набуття їх складно втратити), а другі, навпаки, мінливі та ситуативні [95].

Soft skills є однією з найбільш важливих систем навичок, які набуваються людиною через поступове усвідомлення у процесі спілкування з однолітками й дорослими.

Вважають, що оволодіти hard skills можна в різних закладах освіти (школа, інститут, додаткові курси). Зазвичай для них виділяють певні рівні складності, якими можна поступово підніматися, як сходами. Водночас для освоєння soft skills не існує покрокових інструкцій: людина або володіє тією чи іншою якістю з дитинства (наприклад, дружелюбність, спокійний характер), або набуває її з досвідом, шляхом спроб і помилок (наприклад, уміння працювати в команді, лідерські якості). При цьому soft skills формуються повільніше, ніж hard skills [14].

Сьогодні вчені визначають навички соціальної взаємодії як критично важливий фактор працевлаштування в умовах ринку.

Наголошено на тому, що навички соціальної взаємодії потрібно формувати впродовж всього життя [15].

Учені також зауважують, що професії можна класифікувати за принципом важливості soft skills для успішності професійної діяльності. Так, прикладом професій, у яких превалює hard над soft, буде професія токаря та водія.

Професії, в яких превалюють навички соціальної взаємодії, належать до сфери продажів, бізнесу, політики. Представники цих професій змушені «працювати» своєю чарівністю. При цьому задіяні найрізноманітніші соціальні компетентності: уміння говорити красиво й грамотно, виступати публічно й слухати, заручатися підтримкою співрозмовника, впевненість у собі тощо. Професії, в яких необхідні рівною мірою обидва види навичок, – юрист, бухгалтер, митник.

У сучасній вітчизняній педагогіці проблема формування навичок соціальної взаємодії під час занять спортом набуває особливої актуальності у зв'язку з динамічним розвитком соціуму, зміною аксіологічних пріоритетів суспільної свідомості.

У той же час, практика формування цінностей фізичної культури в заняттях спортом свідчить, що сьогодні його організація носить суто формальний характер. Це виражається у відсутності конкретики при визначенні виховних цілей, а також у недоцільному виборі засобів впливу, обумовлене тим, що тренери не володіють елементарними виховними прийомами.

Для ДЮСШ притаманна невелика кількість виховних заходів, які не координуються між собою і не завжди доцільні. Недостатніми є контакти здобувачів освіти із відомими спортсменами та тренерами; майже відсутній педагогічний контакт тренерів-викладачів із батьками учнів. Також на навчально-тренувальних заняттях не надається належна увага формуванню сприятливого психологічного середовища.

Означене дозволяє констатувати, що на сьогодні не виконується соціальний запит з формування у юних спортсменів цінностей і особистісних якостей, що дозволять їм стати повноправним суспільними суб'єктами.

Побічне підтвердження цього убачаємо у наукових публікаціях.

Автори, які скептично ставляться до виховного потенціалу спортивної діяльності, вважають, що заняття спортом у дитинстві та юнацтві, час від часу стають причиною девіацій особистісного розвитку вихованців, наслідком якого є їхня невлаштованість у житті, пасивність у трудовій діяльності та ін.

На підтвердження такої позиції висувається те, що навчально-тренувальний процес традиційно спрямовується на формування у юних спортсменів рухових якостей, орієнтацію їх на досягнення високих спортивних результатів без урахування індивідуальних інтересів і цінностей особистості. Це гальмує особистісне зростання вихованця і приводить до ускладнення його входження до мікро- та макрооточення після припинення занять спортом [52].

Також говорить про те, що заняття спортом, в основу яких покладено «жорстку» модель суперництва, створюють умови для формування хибних

моральних цінностей, що утруднюють міжособистісні стосунки, а також обумовлюють асоціальну поведінку в спорті і житті [53].

Відмічається також те, що тренування, а також участь у змаганнях майже лишають вихованців ДЮСШ вільного часу та накладають жорсткі обмеження у тих видах діяльності, які є основними для дитини та підлітка (ігровій, комунікативній та освітній), що може привести до проблем, пов'язаних із соціалізацією [22].

У наукових публікаціях згадується також про те, що високі психічні та фізичні навантаження можуть приводити до виникнення в учнів, які займаються спортом, психічних (страхи, тривога, емоційні проблеми, стресс, перевтома та ін.) і фізичних (функціональні порушення і клінічні зміни з боку центральної нервової системи, нейрорегуляторного апарату, серцево-судинної, ендокринної, імунної систем) патологічних станів, що негативно відображаються на їхньому фізичному і психічному розвитку [58].

Скептичне ставлення до виконання ДЮСШ виховних функцій, формується також тим, що тренери-викладачі не володіють елементарними виховними прийомами, не можуть виступати гідними суб'єктами виховного процесу.

Наведені аргументи є переконливими як на рівні практики (невдалі приклади виконання спортом виховної функції можуть бути відмічені у досвіді будь якого тренера або вчителя фізичної культури), так і на теоретичному рівні (вони спираються на висновки психологічних, педагогічних, соціологічних досліджень).

Проте, у наукових джерелах знаходимо також і аргументи на користь позитивного відношення до виконання ДЮСШ виховної функції.

Так, вчені наголошують, що школярі, які займалися спортом, здебільшого стають повноцінними членами суспільства, які відрізняються високим рівнем соціально важливих якостей і активною життєвою позицією. Іншими словами, заняття спортом у дитячому та юнацькому віці у виховному плані стали для них корисними [16].

Також авторами відмічається те, що спортсмени-підлітки менш образливі та підозрілі, менш ворожі по відношенню до однолітків [72].

Підтвердження висновків наукових досліджень (як на користь скептичного відношення до спортивного виховання, так і на користь позитивного відношення до його результатів) знаходимо в суспільній думці, згідно з якою людина, яка у дитинстві та юнацтві тривалий час займалася спортом, як правило, знаходиться на більш низькому культурному рівні ніж звичайний громадянин [58].

Таким чином, можна констатувати наявність суперечності, що виражається у тому, що з одного боку, суспільством від процесу фізичного виховання очікується формування у здобувачів освіти нормативних навичок соціальної поведінки, а з іншого – традиційне спрямування діяльності тренерів- викладачів на підвищення показників фізичної підготовленості вихованців залишає поза увагою формування у них навичок соціальної взаємодії, і, відповідно, важливих цінностей та рис характеру.

Наявність невирішеної суперечності, а також фрагментарність сучасних наукових досліджень з питань формування навичок соціальної взаємодії у ДЮСШ, зумовили спрямування наших зусиль на дослідження відповідного процесу у спортивній школі.

Тепер зосередимо увагу на тих *soft skills*, які забезпечують, перш за все, якісну соціальну взаємодію юного спортсмена як у спортивному, так і в повсякденному житті.

Переконані, що орієнтиром для побудови конструкту навичок соціальної взаємодії у нашому дослідженні можуть виступати олімпійські ідеї П. Кубертена.

Відзначимо, що олімпійська ідеологія, не має чітких обрисів. Однак, аналіз висловлювань П. Кубертена і його послідовників [44], офіційних документів Міжнародного Олімпійського комітету [97], положень Олімпійської хартії [66], а також суспільних уявлень про «ідеального олімпійця» дозволило Д. Ляйперу згрупувати ідеали олімпізму в чотири групи:

- ідеали, по відношенню до себе як соціального (самоповага) і біологічного (здоров'я, тілесність) суб'єкту;
- ідеали, по відношенню до інших людей (дружба, толерантність, моральність тощо);
- ідеали по відношенню до конкретної як спортивної, так і не спортивної діяльності (сумлінність, наполегливість та ін.);
- ідеали, по відношенню досягнення успіху, перемоги над собою або суперником [55].

На основі цих ідеалів формується олімпійська культура особистості як система диспозицій людини [58].

У контексті виконання завдань нашого дослідження – формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів, зосередимо увагу на ідеалах, що стосуються відношення до інших людей, а також відношення до вищого начала – Абсолютного Духу.

При цьому, виходимо з того, що сформованість навичок соціальної взаємодії можна оцінити виявивши ціннісні орієнтації учня, адже саме ціннісні орієнтації виступають підґрунтям для визначення особою траєкторії свого руху у соціальному просторі.

Ціннісні орієнтації представляють собою відображення в свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири [67].

Отже, вважаємо, що першочерговими навичками соціальної взаємодії, на формування яких має бути спрямований виховний процес у позакласній секції з футболу, виступають: дотримання Золотого правила моральності, здатність до дотримання культури поведінки, а також прояв суб'єктності учня в різноманітних обставинах спортивного, навчального та соціального життя.

У перспективі, ідеї, закладені при створенні описаного вище конструкту навичок соціальної взаємодії, можуть бути корисні при визначенні діагностичних засобів для визначення сформованості навичок соціальної взаємодії здобувачів освіти.

Утім, вчені відмічають, що специфіка гнучких навичок є такою, що їх дослідження стикається з певними складностями.

Якщо для Hard skills існують сертифікати та дипломи, які підтверджують володіння людиною необхідними професійними навичками, то Soft skills не мають сертифікації, і довести їх наявність набагато важче. Зауважимо також, що soft skills складніше виміряти кількісними показниками [94].

Утім, означене не звільняє нас від необхідності, звернути увагу на існуючі засоби оцінювання навичок соціальної взаємодії у юнаків і дівчат, які займаються спортом.

Попередній аналіз наукової літератури показав, що сформованість «м'яких навичок» можна характеризувати через самооцінювання людиною відношення до того, чи іншого твердження (так звані Q дані). Також інформативними тут буде фіксація фактів життєдіяльності людини експертним оцінюванням або спостереженням (так звані L дані) [36].

Спираючись на сказане, вважаємо, що оцінювання сформованості навичок соціальної взаємодії найбільш доцільно проводити за рахунок використання відповідних соціологічних та психологічних опитувальників.

У процесі аналізу існуючих публікацій на цю тему, встановлено, що, як правило, дослідниками використовують традиційні психологічні методики для визначення рівню сформованості сили волі, цілеспрямованості, соціально-комунікативних якостей, відповідальності, дисциплінованості, психо-емоційної стійкості, лідерських якостей та інших особистісних якостей [52; 77; 98; 99].

Утім, у контексті завдань нашого дослідження найбільший інтерес представляють спеціалізовані діагностичні засоби, мета яких – визначення сформованості у юних спортсменів м'яких навичок, а також олімпійських цінностей. Серед яких:

– «Questionnaire of Sports Ethics» (QSE) (автори A. Ziółkowski, A. Strzałkowska, W. Sakłak, B. Zarańska, I. Bonisławska [99]);

- стандартизований олімпійський опитувальник (автори R. Telama, R. Naul, H. Nurpponen, P. Voulle) [98];
- методика дослідження ціннісного світу юних спортсменів (Д. Маяускене, В. Новікова, С. Шукіс) [88].

Відзначимо, що згадані методики, хоча і здатні допомогти визначити загальний рівень вихованості юного спортсмена, проте не можуть виявити рівень розвитку окремих «м'яких» навичок. Зокрема, твердження, що виступають в якості стимульного матеріалу, потрібно значно редагувати для того, щоб вони мали відношення до окремих епізодів спортивної діяльності.

Загальним результатом аналізу існуючих соціологічних і психологічних методик стала теза про те, що сформованість навичок соціальної взаємодії найбільш доцільно оцінювати через сукупний аналіз змін у цінностях учнів (їх ціннісних орієнтацій) [83; 92].

При цьому, з існуючих методик найбільш доцільним інструментом для оцінювання м'яких навичок виступає методика діагностики відношення учнів до цінностей олімпійської культури [58].

Методичні підходи що до побудови тренувального процесу у футболі на різних етапах багаторічної підготовки Загальновідомо, що інтенсивний розвиток спорту вищих досягнень, пов'язаний із загостренням конкуренції на міжнародній спортивній арені, висуває перед спортсменами, тренерами та науковцями конкретні завдання щодо підвищення ефективності тренувального процесу. Це становище однаковою мірою поширюється на сферу підготовки у дитячо-юнацькому, так званому резервному спорті, так само, як і на підготовку у спорті вищих досягнень. Загальноприйнятим вважається, що у дитячо-юнацькому футболі багаторічний тренувальний процес складається з кількох етапів, які мають певну послідовність [32]: – початкова підготовка; – попередня базова; – спеціалізована базова підготовка; – підготовка до вищих досягнень; – максимальна реалізація індивідуальних можливостей; – завершальна підготовка. На першому етапі засоби підготовки повинні охоплювати найширше коло вправ та ігор. На другому та третьому етапах навчання відбувається формування футбольних

здібностей та футбольного потенціалу, з розучуванням та закріпленням окремих технічних елементів та прийомів. Футболісту необхідно придбати та закріпити міцні навички для вирішення технічних та рухових завдань у грі. 7 Завдання четвертого етапу – вдосконалення, що полягають у забезпеченні фізичним потенціалом спортсменів, набутих на основі технічних та тактичних навичок, вдосконалення всіх якостей, які були досягнуті на попередніх етапах, а також реалізація індивідуальних можливостей футболістів у грі [13; 26]. Аналіз літератури [12; 38] та узагальнення практичного досвіду управління дозволяють зробити важливий висновок про те, що особливості управління, змісту засобів, методів контролю на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів значно різняться. Ці відмінності логічне впливають зі своєрідних цілей, завдань, особливостей стратегії підготовки спортсменів на різних етапах тренувального процесу. Як відомо, ефективність процесу підготовки у будь-якому виді спорту, у тому числі й у спортивних іграх, лімітується різними чинниками [10; 18; 25]. Одним із таких пріоритетних чинників є використання дієвих засобів та методів комплексного контролю [15, 21, 76]. Застосування ефективної системи контролю забезпечує здійснення зворотного зв'язку між тренером та спортсменами, що дозволяє оперативне вносити корективи у тренувальний процес та керувати станом спортсменів [11; 18; 49]. Варто зазначити, що у нашому дослідженні ми спиралися на класифікацію етапів багаторічної підготовки, розроблену В.М. Платоновим [43]. На думку В.Н. Платонова, метою контролю «є оптимізація процесу підготовки та змагальної діяльності спортсменів на основі об'єктивної оцінки різних сторін їх підготовленості та функціональних можливостей найважливіших систем організму; завдань, пов'язаних з оцінкою стану спортсменів, рівня їхньої підготовленості, виконання планів підготовки, ефективності змагальної діяльності та ін.». Відомі такі види контролю: етапний, поточний та оперативний [43]. Кожен із цих видів відповідає трьом типам станів спортсменів. Виділяють: 1) перманентний стан – змінюється протягом тривалого часу, рік у рік, від етапу тренування до іншого етапу; 8 2) поточний – коливається щодня і є наслідком

щоденних тренувальних навантажень; 3) оперативний – відбиває термінові реакції організму на навантаження [43; 59]. Відповідно до перерахованих різновидів станів, на думку науковця [35], етапний контроль «дозволяє оцінити етапний стан спортсмена, який є наслідком тривалого тренувального ефекту». Поточний стан, тобто стан, що є наслідком серії щоденних навантажень, необхідно визначати за допомогою поточного контролю. А виявляти термінові (оперативні) реакції організму спортсменів на навантаження необхідно за допомогою оперативного контролю. Відомі також інші різновиди контролю, які застосовуються для управління процесом підготовки в спортивних іграх. Так, наприклад, виділяють поглиблений, вибірковий та локальний контроль [34]. Поглиблений контроль передбачає використання значної кількості показників з метою оцінки ступеня підготовленості спортсменів. Вибірковий контроль дає змогу оцінювати один або кілька параметрів підготовленості. Локальний контроль використовують для визначення одного чи двох параметрів підготовленості, працездатності спортсмена, і навіть, для оцінки можливостей окремих функціональних систем. Крім того, широко відомий і застосовується у практиці спортивного тренування педагогічний, соціально-психологічний та медико-біологічний контроль [17; 19; 25]. Перший передбачає використання педагогічних методик (насамперед, педагогічного тестування) для визначення рівня фізичної, техніко-тактичної та функціональної підготовленості. Соціально-психологічний контроль спрямовано вивчення особистісних особливостей спортсменів та їх психологічного стану. Мета медикобіологічного контролю – дослідити стан усіх органів та систем тих, а також визначити, як реагує організм спортсменів на різні види фізичних навантажень, підібрати оптимальне поєднання навантажень та відпочинку. 9 Як відомо, управління, у сенсі цього терміну, передбачає заздалегідь спланований перехід спортсмена з одного стану до іншого. Кінцевою метою управління вважають досягнення високих результатів у вправі на основі стійкого поліпшення фізичного стану. Чинниками, які безпосередньо впливають на перехід з одного стану до іншого, є спеціальні засоби (переважно фізичні вправи),

харчування, умови життя, зовнішнє середовище тощо. На думку Н.Г. Озоліна [38], структура управління підготовкою спортсменів складається з наступних компонентів: – виявлення індивідуальних особливостей та здібностей спортсмена; – формулювання мети та термінів її досягнення; – визначення конкретних завдань навчання, виховання, підвищення функціональних можливостей; – вибір засобів та методів тренування; – контроль та облік тренувальних та змагальних навантажень. О. Валькевич [9] вважає, що управління – це складна ієрархічна система, яка складається з: – комплексу спеціальної фізичної підготовленості, що зумовлює рівень спеціальної працездатності спортсмена або його стану; – низки зовнішніх взаємодій; – тренувального навантаження. Однією з вимог, реалізація якої забезпечує успішне функціонування комплексу всіх його складових, є керованість. Даючи характеристику процесу управління, інший фахівець [35] вказує на необхідність розробки моделей функціональної підготовленості, моделей циклів та уроків, моделей змагальної діяльності із заздалегідь відомим ефектом та системою науково-методичного контролю. В.В. Кузнецов [23] та В.М. Платонов [43] для успішного функціонування цілей управління практично пропонують реалізовувати комплекс заходів, які містять такі елементи: збір інформації, що характеризує рівень підготовленості спортсмена, їх сильні та слабкі місця, а також «середовище існування» 10 спортсмена (тобто умови, в яких він живе, тренується та змагається); аналіз отриманої інформації; порівняння модельних показників із функціональними можливостями конкретного спортсмена; складання програми, планів тренування; вибір стратегії підготовки; вибір тренувальних засобів; виконання програми та планів тренування; оцінка ефективності «роботи» своєї програми; коригування ходу подальших дій та внесення необхідних змін до документів планування; після використання системи комплексного контролю – постановка нових завдань та складання нових програм та планів. Особливу увагу необхідно приділяти об'єктивності отриманої вихідної інформації, адже від її достовірності залежить зміст завдань та установок, що плануються [4; 69]. Не менш значною є достовірність інформації про якісну

та кількісну сторону змагальної діяльності та підготовленість гравців, тому що вони є основою для розробки модельних характеристик [60]. З метою оптимізації управління тренувальним процесом, наприклад, у юнацькому футболі М.А. Годік із співавторами [11] пропонує на практиці вирішувати наступні завдання: – визначення основних тенденцій розвитку футболу та здійснення прогнозу на 10–15 років; – виявлення рівня рухових можливостей, структури особистості та інших якостей юних футболістів, особливо на початковому етапі підготовки, їх класифікацію за результатами контролю та здійснення прогнозу майбутніх досягнень; – організація відбору юних спортсменів на етапі початкової підготовки в умовах певним чином спланованої структури навантажень. За даними вчених [12; 37; 51], для узагальнення передового досвіду побудови тренування з позицій вимог управління доцільно аналізувати величезний позитивний досвід організації дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень. 11 Мета такого аналізу очевидна, оскільки виявлені таким чином знання можуть використовуватися при розробці методології управління багаторічним тренувальним процесом з позиції загальнотеоретичних вимог та специфічних вимог футболу [15; 36; 58,]. У зв'язку з вищевикладеним необхідно розглянути значущі положення організації тренувального процесу. Як відомо, величезна наукова спадщина в галузі спорту, сформована на рівні міждисциплінарних наукових зв'язків із суміжними, насамперед медико-біологічними дисциплінами, дозволила сформулювати основні теоретико-методичні вимоги, що регламентують побудову та зміст тренування. Оскільки тренування традиційно розглядається як багаторічний педагогічний процес, її структура ґрунтується на природно-біологічних закономірностях становлення спортивної майстерності у конкретних, специфічних умовах різних видів спорту. А отже, необхідно зазначити, що основи побудови багаторічної підготовки спортсменів та структура тренувального процесу загалом найбільш переконливо сформульовані у серії робіт В.М. Платонова та учнів його наукової школи [41; 42; 43], які професійно узагальнили великий загальнотеоретичний та особистий досвід. Накопичені матеріали дозволяють

удосконалювати як систему знань у сфері управління тренувальним процесом, а й конкретизувати мети, завдання управління, технологію контролю та оцінки підготовленості спортсменів у зв'язку зі специфічними особливостями підготовки на різних етапах. Основним чинником, що визначає специфічні особливості управління та змісту контролю, є співвідношення загальної, допоміжної та спеціальної підготовки, що істотно змінюється від етапу до етапу. Багаторічні дослідження у цьому напрямі [15; 28; 59] дозволили наразі чітко сформулювати основні напрями інтенсифікації підготовки у процесі багаторічного вдосконалення спортсменів. Фундаментальні знання у сфері дитячо-юнацького спорту накопичувалися у відомих напрацюваннях [2; 31; 14]. 12 Варто звернути увагу лише на загальні вимоги до раціонального використання загальних, допоміжних та спеціальних навантажень у процесі багаторічного вдосконалення для того, щоб зробити висновок про те, наскільки точна, надійна інформація повинна бути у тренера для того, щоб його управлінські рішення призводили до позитивних результатів. Для цього достатньо простежити лише динаміку річних обсягів роботи в годинах та співвідношення засобів спеціальної підготовки в загальному обсязі тренувальних навантажень, що рекомендуються в сучасному спорті. Відповідно до загальноприйнятих поглядів, на етапі початкової підготовки обсяг річної роботи в годинах зростає від 100 до 250, але вже на наступному етапі обсяг рекомендується доводити до 600 годин, а на етапах максимальної реалізації індивідуальних можливостей та збереження досягнень – до 1400 годин. Також різко рекомендується збільшувати обсяг засобів спеціальної підготовки. Від 5% на етапі початкової підготовки до 60–65% на наступних етапах. Аналіз сучасних підходів до організації тренувального процесу дозволяє багатьом спеціалістам стверджувати, що використання великих обсягів навантажень, до того ж навантажень з високою інтенсивністю, потребує індивідуального підходу до кожного спортсмена.

1.2. Засоби і методи спеціальної підготовки футболістів 10–13 років, які тренуються на етапі попередньої базової підготовки

Як відомо, основними методами виховання швидкісно-силових

якостей є наступні [6; 17]: – інтервальний метод, цей метод подібний до повторного методу, але якщо, у повторному методі характер впливу навантаження визначається виключно самою вправою, то застосування інтервального методу має великий тренувальний вплив і на інтервали відпочинку [5; 12]; 13 – метод повторного виконання, характеризується виконанням вправи через певні інтервали відпочинку, протягом яких відбувається достатнє відновлення працездатності спортсмена. Цей метод для розвитку швидкісно-силових якостей дозволяє вибірково впливати на певні групи м'язів людини. Тривалість інтервалів відпочинку визначається двома фізіологічними процесами: перший, зміна збудливості центральної нервової системи; другий, відновлення показників вегетативної системи (пульс, тиск), що пов'язані із відновленням дихання. Інтервали відпочинку мають бути з одного боку досить короткими, щоб збудливість центральної нервової системи не встигала суттєво знизитися, з іншого боку досить довгими, щоб більш менш відновитися. У процесі застосування повторного методу тренуючий вплив на організм забезпечується в період стомлення після кожного повторення. Цей метод дозволяє точно дозувати навантаження, зміцнювати опорно-м'язовий апарат, впливати на серцево-судинну та дихальну системи [23]; – ігровий метод розвитку стрибучості, цей метод має суттєвий недолік, а саме, обмежене дозування навантаження. Тобто, спортсмен більше застосовує цю якість, ніж її розвиває. Останнім часом знайшов свою популярність метод кругового тренування, який можна проводити методом повторних вправ. Метод кругового тренування забезпечує комплексний вплив на різні групи м'язів. Вправи підбирають таким чином, щоб кожна наступна серія включала нову м'язову групу, дозволяла значно підвищити обсяг навантаження і відпочинку. Подібний режим забезпечує значний приріст функціональних можливостей систем дихання, кровообігу, енергообміну, але, на відміну від повторного методу, можливість локально спрямованого впливу на певні м'язові групи тут обмежена [21]. Численні дослідження свідчать [7; 26; 39], що найефективнішими величинами опору підвищення швидкісно-силового

потенціалу є ті, які спортсмен може подолати в одному підході 1–3 рази [22]. У процесі розвитку швидкісно-силових якостей інтенсивність виконання основної вправи має бути близько граничної (80–90%), субграничної (90–95%) та граничної (100%). У 14 динамічних вправах вона може задаватися швидкістю виконання вправи. Під час виконання статичних вправ інтенсивність напруги може бути граничною (100%) та субграничною (90–95%). Для розвитку спеціальних швидкісно-силових якостей використовуються різні вправи з опором, що дозволяють впливати на м'язи, які несуть необхідне навантаження в основній вправі для збереження його динамічної структури. До групи вправ «вибухового» характеру відносяться вправи не тільки з ациклічною структурою руху (стрибки, метання тощо), але і з циклічною структурою (біг і плавання на короткі відрізки та ін.). Вважається доцільним розділити всі вправи для розвитку швидкісно-силових якостей на три групи [22; 28; 42]. Перша група, це вправи з подоланням опору, величина яких вища за змагальну, внаслідок чого швидкість рухів зменшується, а рівень прояву сили підвищується. Друга група, це вправи з подоланням опору, величина яких менша за змагальну, швидкість рухів більша. До третьої групи вправ з подоланням опору відносяться вправи, величина яких дорівнює змагальній, а швидкість руху близько максимальна. Важливо відзначити, що методи розвитку швидкісно-силових якостей є спільними для різних спортсменів, а отже, вибір їх залежить від спеціалізації, кваліфікації та індивідуальних особливостей спортсмена. У циклічних видах спорту застосовується комплекс методів сполученого та варіативного впливу, короточасних зусиль та повторний; у циклічних видах спорту ці ж методи, і, крім того, інтервальний метод. Досвід спортивної практики та дослідження науковців [33; 38] показують, що ефективним засобом підвищення здатності використовувати швидкісно-силовий потенціал, є виконання основної вправи із субграничною та граничною інтенсивністю. Але обсяг таких вправ, хоч і має тенденцію до щорічного зростання, все ж таки вкрай обмежений. У спортивній практиці вже давно відомі спеціальні вправи з обтяженим та полегшеним (стосовно змагальних) опором. Проте їх застосування має 15

безсистемний характер. Було виявлено, що величина обтяження або полегшення подоланого опору у кожному конкретному випадку має бути гранично дозволеною, щоб зберегти специфічну структуру руху [15]. Застосування обтяжених та полегшених опорів дає можливість вибірково впливати на підвищення рівня використання окремих компонентів соціальних швидкісно-силових якостей та дозволяє різко збільшити обсяг спеціальних вправ [37]. Пояснюється це тим, що, долаючи обтяжений або полегшений опір, спортсмен навіть під час виконання вправи з граничною інтенсивністю перевищує змагальні показники компонентів спеціальних швидкісно-силових якостей. Однак різке збільшення обсягу спеціальних вправ має певну небезпеку. Зайвий акцент на виконання вправ з полегшеними або обтяженими опорами як в одному тренувальному занятті, так і на окремому етапі тренування призведе до одностороннього вдосконалення використання окремих параметрів спеціальних швидкісно-силових якостей під час виконання основної вправи (рівень використання одного з них буде підвищуватися, іншого знижуватиметься). Як показали експериментальні дослідження В.В. Кузнецова [23] уникнути перерахованих вище недоліків допомагає застосування методу варіативного впливу. Сутність його полягає в оптимальному кількісному чергуванні полегшених, змагальних та обтяжених опорів як у ході одного тренувального заняття, так і на окремих етапах річного тренування. Дослідження показали також [15; 67], що метод варіативного впливу ефективний і під час вирішення завдань підвищеного рівня використання силового та швидкісного компонентів швидкісно-силового потенціалу. Було встановлено, що в процесі вдосконалення швидкісно-силових якостей за допомогою методу варіативного впливу необхідно часто змінювати величину полегшеного та обтяженого опору, щоб не утворився стійкий стереотип на опір окремо. Під час виконання основної вправи застосовуються комплекси методів, а саме, сполученого впливу та повторний, або метод варіативного впливу 16 повторний; для спеціальних вправ використовуються в комплексі метод варіативного впливу та повторний; для спеціально-допоміжних метод

короткочасних зусиль та повторний [21; 47]. З метою розвитку швидкісно-силових якостей застосовуються такі режими м'язової роботи та їх різновиди: під час виконання основної вправи – динамічний режим; під час виконання спеціальних вправ – динамічний з акцентом на долаючий характер роботи м'язів або на поєднання поступаючого та долаючого характеру роботи м'язів; під час виконання спеціальнодопоміжних вправ – статичний режим, що характеризується «пасивною» напругою, а також поєднання динамічного зі статичним режимом, що характеризується «активною» напругою, тощо. Кількість підходів, тривалість пауз відпочинку на одному тренувальному занятті є суто індивідуальним. Спільним усім вправам показником, що обмежує кількість підходів чи серій, є падіння інтенсивності, з якою виконувалися на початку тренувального заняття перші кращі спроби [7; 13; 54]. На початковому етапі процесу розвитку швидкісно-силових якостей вправи виконуються переважно з близько граничною інтенсивністю (80–90%, від максимуму) і застосовується найбільший обсяг засобів за рахунок широкого використання спеціально-допоміжних вправ. Надалі, у міру підвищення рівня швидкісно-силової підготовленості, необхідно в оптимальних дозах використовувати субграничну (90–95%) та граничну (100%) інтенсивність. За умови систематичного виконання вправ із субграничною інтенсивністю обсяг їх дещо зменшується. Відносно найменшим він стає за систематичного використання граничної інтенсивності. Важливо підкреслити, що виконання вправ в обсязі, що дорівнює 90–95% від можливого обсягу, сприяє найбільш плавній динаміці розвитку швидкісно-силових якостей. Застосування засобів у обсязі, що дорівнює 100% з використанням субграничної та граничної інтенсивності, забезпечує більш «форсоване» досягнення найвищих показників розвитку швидкісно-силових якостей. 17

Значне місце у системі фізичного вдосконалення дітей, підлітків і юнаків має бути відведено розвитку м'язової сили, тобто здатності людини долати опір чи протидіяти йому шляхом м'язової напруги [26; 35]. Прояви м'язової сили обумовлені рівнем розвитку сили та сконцентрованості нервових процесів, що регулюють діяльність

м'язового апарату. Важливу роль відіграють регуляція вегетативних функцій, фізіологічний діаметр м'язів та його скорочувальні можливості. Розвиток м'язової сили, що має велике значення для всебічного розвитку зростаючого організму, має важливе значення у підвищенні спортивної майстерності. Як справедливо зазначають науковці [22; 39; 51], актуальність вивчення проблеми силової підготовки визначається запитами спортивної практики. Створення правильної системи силової підготовки може стати вирішальним чинником у підвищенні спортивних досягнень у більшості видів спорту. На необхідність розвитку м'язової сили як чиннику, що сприяє гармонійному розвитку організму людини, що росте, вказували багато авторів [26; 38; 46]. На їхню думку, силова підготовка стимулює дієздатність тканин, систем та організму в цілому, сприяє виявленню інших рухових якостей, удосконаленню координації рухів та формуванню правильної постави [25]. За умови недостатнього рівня розвитку сили не забезпечується належний розвиток опорно-рухового апарату. Це перешкоджає успішному вирішенню завдань фізичного виховання та спортивного тренування. Важливо поєднувати гармонійний розвиток всіх м'язів з розвитком здатності виявляти м'язову силу у певних рухових актах, враховуючи при цьому вікові особливості розвитку м'язової сили. Підбір силових вправ для підлітків і юнаків 10–13 років має передбачати гармонійний розвиток м'язів і достатній розвиток у них м'язової сили відповідними для цього віку засобами. За даними досліджень [14; 19; 37], систематичне тренування сприяє розвитку сили всіх груп м'язів, про що свідчить наявність достовірної кореляційної зв'язку між силою різних м'язів у всіх їх співвідношеннях. 18 Заняття спортом, стаж тренування особливо впливають в розвитку тих груп м'язів, сила яких у процесі природного розвитку зростає недостатньо, переважно м'язи, які задіяні у процесі згинання. Зростання сили м'язів відносно незначне до 11 років, але з 12 до 15 років темп її збільшення помітно зростає. Найбільш інтенсивний розвиток сили має місце у 15–18 років. З 8 до 18 років сила м'язів збільшується досить значно: сила м'язів кисті рук у 2,5 рази, станова сила в 3,6 рази. У подальшому приріст сили виявляється невеликим:

для м'язів кисті рук на 11,2%, для станової сили на 12%. Відзначається значне збільшення сили в 12–15 років. На думку фахівців [17; 19; 28], зростання силових показників обумовлено збільшенням м'язової маси. Істотне зростання сили у дітей у період статевого дозрівання також пов'язане з підвищенням швидкості скорочення м'язів, з удосконаленням здатності їх до тривалого напруження статичного характеру. Здатність, що підвищується, до максимального напруження залежить від ступеня розвитку кістково-м'язового апарату, від функціонального стану нервових центрів, що регулюють частоту, ступінь і обсяг м'язових скорочень. Як показали дослідження [34; 73], функціональні можливості різних груп м'язів в однієї людини зростають неоднаково. Одні групи м'язів досягають досить високого рівня розвитку вже до 10–13 років, інші до 15 років. Показники м'язової сили на 1 кг власної маси тіла до 13–14 років, під час згинання та розгинання більшості м'язів, близькі, до відповідних показників у людей 20–30 років. Найбільший темп зміни максимальної сили було виявлено у віці з 13–14 до 16–17 років. Збільшення із віком м'язової сили обумовлено збільшенням м'язової маси тіла. Про це свідчить сталість показника відношення сили до маси тіла. Відомими фахівцями [51; 64] були проведені масові обстеження учнів початкових та загальноосвітніх шкіл. За його даними, розвиток сили у дітей та молоді відбувається нерівномірно. У віці з 8 до 11–12 років у прирості сили немає великих, коливань ні у дівчат, ні у хлопців. Приріст найбільш значний у хлопчиків у 12–13 років і 19 досягає свого максимуму у 14–15-річних. Потім спостерігається зменшення приросту абсолютних величин. Однак приріст сили продовжується ще до 19 років. У дівчат досить значний приріст сили відзначається у віці 12–13 років, потім абсолютні величини приросту знижуються. У 18-річних немає вікових відмінностей. Підлітковий вік по праву вважається одним із вкрай складних періодів онтогенезу, який починається в 10–14 років і продовжується до 18 років. У цей час відбувається перехід від дитинства до юності, який пов'язаний із глобальними змінами у сфері свідомості, діяльності та системи взаємовідносин зі світом та людьми. На цьому етапі відбувається бурхливе

зростання індивіда, формується у процесі статевого дозрівання організму. Все це значно впливає на психофізіологічні особливості юного футболіста. На цьому етапі варто проводити індивідуальні бесіди з юними футболістами для того, щоб докладніше розповісти про зміни, що з ними відбуваються [26; 69]. З метою визначення рівня розвитку сили м'язових груп та вікових змін її показників у дітей 10–13 років науковцем [51] було проведено дослідження, у процесі якого отримано дані, що характеризують топографію м'язової сили у дітей різного віку у процесі природного розвитку. Згідно з цими даними, збільшення м'язової сили з віком відбувається нерівномірно: у згинальних рухах абсолютна м'язова сила досягає найбільшого свого розвитку в 17–18 років, в розгинальних – у 17 років. Максимальні показники відносної сили і в згинальних і розгинальних рухах відзначаються у 17-річних. Для дітей віком від 8 до 10 років характерно нерівномірне паралельне збільшення абсолютної сили всіх досліджених м'язових груп з деяким превалюючим зростанням сили розгиначів. До 11 років має місце стрибок у розвитку сили, а до 13 років, деяка затримка. З 13 до 14 років абсолютна м'язова сила різко збільшується, до 15 років це збільшення стає однаковим для згиначів та розгиначів. Переважний розвиток абсолютної та відносної сили спостерігається у віці 15–17 років. 20 Ю.В. Ермолов, В.А. Блінов [13] у своїх дослідженнях указують, що за умови поступового наростання навантаження та ретельної індивідуалізації методики навчання силові вправи не викликають будь-яких відхилень і дають гарний педагогічний ефект. Силові навантаження супроводжуються відносно невеликою частотою пульсу за більш менш вираженого підвищення артеріального тиску. Такі вправи не надають тривалої післядії на гемодинаміку, тому що в перші ж хвилини відновного періоду зрушення пульсу і тиску повертаються до вихідного рівня. Дослідження показують [37; 41], що у віці 14–17 років можуть бути використані силові вправи у загальній системі фізичної підготовки за умови систематичного лікарського контролю. Таким чином, більшістю фахівців, особливо в останнє десятиліття, висловлюється думка про принципову можливість використання силових вправ у заняттях із дітьми та підлітками.

Разом із тим, деякі фахівці відзначають [35; 52; 72] недостатню розробку методики силової підготовки юних спортсменів, недоліки в реалізації низки методичних положень у практиці. Надмірне захоплення молоді силовими вправами, головним чином зі штангою, особливо якщо вони проводяться самостійно, нерідко спричиняє виникнення у юнаків гіпертонічного стану. Під швидкісно-силовими якостями ми розуміємо здатність долати опір із максимальним прискоренням руху чи розвивати максимальне зусилля проти нерухомого опору [22]. Доведено, що тільки на початкових етапах тренування паралельний розвиток сили, швидкості, витривалості та координаційних якостей дає позитивний результат. Надалі, якщо спортсмен досягає певного рівня майстерності, відбувається так звана дисоціація [15] рухових якостей: вправи, які раніше викликали розвиток усіх якостей, можуть загальмувати зростання деяких із них. Отже, виявляється, не сумісними є такі завдання, як досягнення максимальної швидкості та максимальної витривалості; максимальної сили та точної координації руху. Виходячи з цього положення, яке притаманне різним 21 видам спорту, необхідно розвивати переважно найбільш специфічні для певного виду спорту якості за певного рівня розвитку інших. Відомо, що найважливішими якостями футболіста є швидкість та координація рухів [22; 26]. А сила та витривалість мають лише підкріплювати вищезазначені рухові якості. Швидкий гравець має можливість виграти час і простір у суперника, а отже має за відносної свободи вирішувати успішніші тактичні завдання [27; 31]. Сильний, фізично розвинений гравець готовий ефективно боротися за м'яч, вступати у поєдинок із суперниками [12]. Ефективність різних видів м'язової роботи дуже тісно пов'язана з будовою м'язів і способом їх кріплення. За характером розташування волокон прийнято ділити м'язи на три основні типи: з паралельним розташуванням волокон; веретеноподібні [34; 37]. Довжина волокон у м'язах найбільша у паралельному розташуванні та найменша при перистому. Внаслідок цього фізіологічний діаметр, а отже і силові можливості найбільші у перистих і найменші у м'язах з паралельними волокнами. Однак, програючи в силі, довгі м'язи можуть здійснювати більш

швидкі та тонші координовані рухи, ніж веретеноподібні та перисті. А оскільки футбол це вид спорту, де найбільш яскраво поєднуються швидкість і координація рухів, то, буде вигідніше, щоб у процесі навантажень приймали участь більш довгі м'язи, тим більше, що найважливішим для удосконалення сили, швидкості та витривалості є не периферичні зміни, а покращення регуляції діяльності м'язів з боку нервових центрів [17]. Розглянемо з кількох позицій доцільність збільшення сили у футболістів за допомогою підняття ваги та впливу цих занять на їхню майстерність. Відомо, що всі м'язи в морфологічному відношенні є комплексними утвореннями, що складаються з ряду пучків, кожен з яких містить більшу кількість волокон [39]. Завдяки цим морфологічним особливостям, скорочення м'яза може здійснюватися як загалом і окремими пучками чи окремими групами волокон. Можливість скорочення м'язів не у цілому, а за допомогою лише деякої кількості м'язових волокон є найважливішою властивістю для координації.

1.2. Створення виховних ситуацій як засіб формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів

Як було вже сказано, фізичне виховання окрім створення умов для досягнення учнями позитивних зрушень у фізичних кондиціях, має сприяти виконанню завдань, що виходять за рамки суто рухової царини й стосуються особистісного розвитку учнів.

Утім, процес формування особистості учня сам собою здійснюватися не може. Він має бути скерований за допомогою цілісної системи впливів, яка традиційно позначається терміном «виховна робота».

Ключовою фігурою (соціальним актором) від якого залежить успішність виховного процесу є спортивний педагог, яким може бути тренер-викладач,

вчитель фізичної культури, інструктор, або керівник гуртка з фізичної культури і спорту.

Спираючись на положення теоретичної педагогіки, соціологічної теорії особистості, диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки В. Ядова, теорії ментального габітуса П. Бурдьє, а також ідеї сучасного олімпізма, у нашому дослідженні робота спортивного педагога з формування цінностей здобувачів освіти розуміється як діяльність, спрямована на формування у останнього образів, відповідних олімпійським цінностям.

Задачею тренера-викладача є формування у юних спортсменів специфічних навичок соціальної взаємодії, пов'язаних із ідеалами олімпізму. При цьому вважаємо, що тренер під час взаємодії із вихованцями, формуватиме у них: певні образи про предмети і явища навколишнього світу, а також ментальні схеми як уявлення про програму своєї поведінки в конкретній ситуації.

Ці образи і схеми, являючи собою своєрідні відображення ідеальних моделей і нормативів поведінки, будуть виступати основою його психічного життя.

У слід за Л. Виготським, вважаємо, що процес виховання виступає організованою передачею спортивним педагогом програм поведінки, закріплених у культурних формах а також, відповідно, процесом інтеріоризації вихованцями культурних смислів [18].

Ми вважаємо, що засвоєні юнаком, під час спілкування образи стають основою його диспозицій, соціального статусу, а також стилю життя.

Також ми виходимо з ідей І. Беха [8], М. Боритка [11], Л. Новикової [74] про те, що формування soft skills має розглядатися як ситуативний і стадіальний процес. При цьому виховний вплив може асоціюватися з прийомами виховання, пов'язаними з особистим прикладом педагога, його реакцією або реакцією колективу на дію учня (критика, покарання і т. ін.), а засвоєння ідей – з прийомами, які передбачають використання метафор, притч, легенд, художніх образів і т. ін. [68].

Як відмічає В. Мазін, організація виховного процесу може відбуватися або за програмною, або за ситуативною моделлю.

У програмній моделі, виховний процес розглядається, перш за все, як дії тренера, спрямовані на планування та проведення виховних заходів, призначених сформувати суспільно бажані особистісні новоутворення під впливом зовнішніх обставин. В іншій моделі виховний процес розглядається як ситуативне подолання суперечностей між інтересами суб'єктів виховної системи, вимогами спортивного середовища та суспільства, які виникають на тлі повсякденної спортивної діяльності, а також спілкування поза її межами [59].

Беручи до уваги другий підхід, ми вважаємо, що в основу розуміння виховного процесу доцільно покласти феномен педагогічної ситуації.

Слідуючі цій думці, одиницею виховної роботи визначаємо конкретну ситуацію, при якій вихованець ставиться в умови самовизначення (в ідеалі – здійснює вчинок).

Педагогічна технологія, заснована на педагогічних ситуаціях широко використовувалася А. Макаренком, який у своїй практиці звертався до незапланованих ситуацій, пов'язаних із провокуванням сильних почуттів, боротьби мотивів, зміни ставлення вихованців до себе й колективу. Саме з педагогічними ситуаціями А. Макаренко пов'язував «метод вибуху», який використовував як засіб цілеспрямованого розвитку особистості.

Слід зазначити, що вирішення проблеми формування особистісних якостей юних футболістів започатковане у наукових публікаціях.

Автори відмічають, що підлітковий вік є ключовим етапом у розвитку особистості. У цей період вперше утворюється стабільна система особистих якостей, основні механізми психічного регулювання діяльності.

На цьому етапі вікового розвитку, відбувається зсув у розвитку самосвідомості. На тлі прагнення до незалежності, розвивається критичне ставлення до інших людей, здатність дотримуватися соціальних стандартів.

Також характерною рисою підліткового віку є те, що колективне життя починає визначати особистісні прояви: поведінку, фокус діяльності тощо.

У підлітковому віці, інтерес до власного «я» різко зростає – з'являється бажання пізнати себе, свої можливості, силу, здатності. Інтенсивний розвиток самосвідомості породжує потребу в самоосвіті. Підлітки прагнуть стати активнішими, сильнішими, сміливішими [18; 44].

Важливою особливістю підлітків є прагнення до самоствердження, бажання зайняти своє місце в суспільстві.

Реальні можливості для розвитку таких якостей з'являються у спорті.

Зокрема, колективний характер футбольної діяльності розвиває почуття дружби, партнерства, взаємної допомоги, розвиває також такі цінні моральні якості як почуття відповідальності, поваги до партнерів та суперників, дисципліну, чемність. Кожен юний футболіст відрізняється від однолітка такими особистісними якостями як: незалежність, ініціативність, креативність. У той же час від нього вимагається підпорядкування особистих прагнень до інтересів команди [12; 38].

Встановлено, що заняття футболом сприяють як фізичному так і особистісному розвитку підлітків. У процесі ігрової діяльності необхідно освоїти техніку і тактику, розвивати фізичні якості, долати втому, біль, розвинути стійкість до несприятливих умов зовнішнього середовища. Все це сприяє вихованню вольових рис характеру: мужності, стійкості, рішучості тощо [38].

Зокрема, особистість підлітків-гравців характеризується підвищеним рівнем мотивації досягнень, більш високим рівнем інтелектуального розвитку, більшою силою нервової системи, реактивністю, а також нижчим рівнем тривоги. Вони мають високу адекватну самооцінку, адекватне сприйняття реальності, мають високий рівень соціалізації, вміють адекватно оцінювати свою роль у команді, зосереджені на дотриманні правил загальноприйнятої поведінки [1].

У контексті формування особистісних якостей у спортивній діяльності нашу увагу привернули, перш за все, роботи Е. Биспера, у яких акцентовано на формуванні вольових якостей юних футболістів за рахунок варіативного використання різноманітних рухових завдань [12].

У публікаціях В. Коровіна доведено, що заняття футболом позитивно впливають на виховання особистості підлітка, якщо:

- забезпечується управління розвитком системи стійких домінуючих мотивів;
- реалізується комплекс рухових вправ, що впливають на виховання особистості підлітків;
- організовується педагогічний супровід самоаналізу та самовдосконалення підлітків у сфері саморегуляції;
- у процесі спортивної підготовки підлітків-футболістів реалізується принцип соціального загартовування;
- реалізується ідея «парадигми педагогіки авторитету» тренера-викладача [38].

У роботах Аль Арджа Мухамеда відзначається, що граючи у футбол, діти опановують поняття і навички спортивних взаємин, поваги один одного. У той же час, автор відмічає, що хоча для кожного гравця, важлива перемога, успіх у грі, для суспільства важливіше оздоровлення, фізичний розвиток, моральне виховання дітей у спорті [1].

Спостереження автора показують, що юний футболіст може бути добре навчений техніці і тактиці гри, знати правила змагань, підпорядковуватися рішенням спортивного судді під час матчу, але в спілкуванні з товаришами і тренером, в певних ситуаціях буває нестриманим [1].

З цього спостереження автор робить висновок про те, що спортивна етика проявляється в беззаперечному виконанні вказівок тренера в ході спортивного навчання, тренування, підготовки до матчу а спортивна вихованість – в моральному вигляді спортсменів, в готовності поважати суперника і

спортивних уболівальників, не порушувати правила Fire Play та Олімпійських традицій [1].

Аль Ардж Мухамед обгрунтовує тезу про те, що спортивна вихованість проявляється в охайності, в зовнішньому вигляді спортсмена, в дотриманні дисципліни і режиму дня, спортивному способі життя, у здатності самостійно долати труднощі, не зазнаватися в перемогах, не сумувати після програшу в матчі [1].

На думку автора, прийняті в Олімпійському футболі етичні норми поведінки і взаємин спортсменів вимагають від футболістів в ситуаціях протиборства не порушувати правила гри, слідувати Олімпійському кодексу чесного суперництва [1].

Саме дитячий тренер – головний спортивний вихователь для юних спортсменів. Його педагогічна мета – навчати грі в футбол і командної згуртованості спираючись на моральні принципи спортивного виховання, формувати у юних спортсменів громадянську відповідальність засобами футболу у відповідності до Олімпійських принципів.

Отже, у розвитку особистості юного футболіста велика роль тренера. Дисциплінованість, наполегливість, вимогливість до себе і спортсменів, тактовність, знання індивідуальних особливостей гравців – перелік якостей особистості тренера, необхідний для виховання волі у своїх підопічних. При цьому основне педагогічне завдання тренера – особисто демонструвати вихованцям етичні стандарти спортивної поведінки в команді, що ввібрали в себе дух Олімпійських традицій [1].

Для створення більш повного уявлення про середовище, у якому розгортається описана вище виховна робота, схарактеризуємо секцію з футболу ДЮСШ як своєрідний простір для взаємодії педагога і здобувачів освіти.

Перш за все, наголосимо, що секційні заняття у ДЮСШ належать сфері дозвілля – частині часу, що залишається після обов'язкових справ (сон, харчування, дорога на роботу (навчання), побутове самообслуговування тощо)

і витрачається на відновлення сил, на фізичний і духовний розвиток людини [28].

Регулярні тренування у ДЮСШ дають змогу системно поєднати добровільність занять та їх педагогічний супровід, мають під собою розроблену теоретичну базу та дозволяють широко використовувати методи розвитку рухових якостей.

У ДЮСШ можуть займатися учні як початкових класів, так і учні середньої та старшої школи. Основне завдання ДЮСШ – залучити дітей та підлітків до систематичних занять фізичною культурою та спортом, сприяти підвищенню їх фізичної підготовленості.

Як відмічається у літературі, заняття секції з футболу ДЮСШ проводяться не менш трьох разів на тиждень, тривалістю від 60 до 90 хв. Як правило, проводить заняття тренер-викладач, який працює у ДЮСШ на окремій посаді [24].

Склад групи – 15-20 учнів з урахуванням їх віку і етапу спортивної підготовки. Основна спрямованість занять – підготовка до змагань і розвиток рухових якостей. Формування груп секцій починається з вересня [58].

Тренувальні заняття в секціях відрізняються від шкільних уроків як підвищеними навантаженнями на організм учнів, так і збільшеним об'ємом тренувального навантаження [28].

Щодо змісту занять, то у методичних джерелах рекомендовано більшість їх проводити по можливості, на відкритому повітрі. При цьому їх структура і зміст наближені до уроків фізичної культури [24].

Кожне заняття в секціях мають загальні елементи. До загальних елементів структури всіх типів занять належать:

- організація початку заняття;
- виконання загально розвивальних вправ;
- перевірка домашніх завдань;
- оцінювання недоліків і досягнень на заняттях;
- вправи на розслаблення, відновлення дихання, збереження правильної

постави);

– підсумок, постановка завдань і визначення домашнього завдання на наступне заняття [88].

Як відмічається у наукових джерелах, у результаті занять учнів в ДЮСШ:

- підвищується рівень фізичного розвитку і фізичної підготовленості учнів;
- зміцнюється їх здоров'я;
- поглиблюються знання і уміння набуті на уроках фізичної культури;
- формуються особистісні якості [88].

На відміну від уроків фізичної культури, для підлітка заняття у позакласній секції є своєрідним середовищем, де є можливість здійснювати самостійні вчинки і нести за них відповідальність. Це дає можливість під час занять не тільки здобувати корисні практичні навички, а й самостійно будувати свою особистість [61].

Важливим вважаємо також і те, що одним з найцікавіших властивостей занять у вільний час є те, що здобувач освіти вибирає рід діяльності більш-менш самостійно і відповідно приходить на кожне заняття без примусу. А, як відомо, саме це є основою для будівництва особистості: адже якщо тебе не змушують, навіть чистка зубів може стати Вчинком [61].

Привертають увагу думки дослідників про ті, що футболісти, як втім, і інші спортсмени, постійно стикаються з низкою суб'єктивних і об'єктивних труднощів.

Об'єктивні труднощі можна поділити на наступні:

- труднощі, пов'язані з фізичною підготовкою футболіста і його фізичними станами (велике фізичне навантаження; необхідність багаторазових прискорень і ривків з максимальною швидкістю; необхідність подолання больових відчуттів;
- труднощі, пов'язані з виконанням різноманітних технічних прийомів (необхідність високої точності і координації рухів; необхідність швидкого перемикавання з одних рухових актів на інші, з одних форм рухів на інші) тощо.

При цьому, суб'єктивні труднощі, на відміну від об'єктивних, виражають особисте ставлення спортсмена до особливостей виду спорту, до умов тренування, спортивних змагань і т. ін. До них можна віднести: негативні передстартові стани і емоційні стани під час гри; боязнь отримати травму; боязнь суперництва; незручна манера гри суперника; шум на стадіоні; забобони; дратівливість при несправедливому суддівстві тощо.

Для подолання цих труднощів необхідні вольові зусилля, пов'язані:

- з подоланням стомлення, втоми в кінці тренування, а також у ході матчу;
- з подоланням болю в результаті отриманих травм;
- з напругою уваги під час гри;
- з дотриманням режиму, особливо при підготовці до великих за масштабом змагань.

На тлі сказаного, ученими відмічається, що заняття футболом взагалі, і у режимі позашкільної роботи, зокрема, сприяють формуванню особистості, зокрема, її «м'яких» навичок. Так, вказується, що при заняттях цим видом спорту формуються і розвиваються такі якості:

- наполегливість (провідна якість);
- самовладання, стійкість (другорядні якості);
- ініціативність, самостійність, рішучість, сміливість (третьорядні якості)

[24].

Разом із тим, аналіз публікацій з проблематики формування і розвитку вольових якостей на заняттях секції з футболу в закладі загальної середньої освіти показав, що питання формування та розвитку soft skills досліджено недостатньо. До того ж експериментальних даних, які б підтверджували доцільність спрямування діяльності тренера-викладача на формування та розвиток таких якостей, авторами не представлено.

Означене обумовлює актуальність спрямування наших зусиль на розробку методики формування навичок соціальної взаємодії у секційних заняттях з футболу.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань використовувались наступні методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури.
2. Анкетування.
3. Педагогічний експеримент.
4. Методи математичної статистики.

Аналіз науково-методичної літератури проводився з метою з'ясування питань, пов'язаних з формуванням навичок соціальної взаємодії у юнаків, які займаються фізичною культурою та спортом. На підставі цього аналізу була розроблена програма, спрямована на інтеріоризацію здобувачами повної середньої освіти образів і ментальних схем, що репрезентують цінності олімпізму і стосуються: дотримання Золотого правила моральності; уміння культурно поводитися у сіспільстві інших людей, а також здатність до прийняття та відстоювання суб'єктної позиції в різноманітних обставинах життєдіяльності.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив також аргументувати актуальність вибраної теми, сформулювати гіпотезу і мету, вибрати адекватні методи дослідження.

Для підтвердження гіпотези дослідження був проведений педагогічний експеримент.

Експеримент проводився за планом для двох нееквівалентних груп з тестуванням після впливу. Він тривав 5 років (2016-2021 рр.) і передбачав впровадження в експериментальній секції з футболу авторської технології формування навичок соціальної взаємодії, відмінною рисою якої було

використання виховних методів у контексті тих, чи інших педагогічних ситуацій.

Наприкінці експерименту проводилося анкетування юнаків, які навчалися у 9-му класі і займалися у секції з футболу.

Серед варіантів діагностичних інструментів для визначення рівню сформованості у юнаків навичок соціальної взаємодії обрано методiku діагностики відношення учнів до цінностей олімпійської культури (додаток А).

Використаний опитувальник утворений набором із шести субшкал і підсумкової шкали.

Опитувальник складається з 36 пунктів, ставлення до яких оцінюється за шкалою Р. Лейкерта. Опитувальник містить також якісне описання рівнів олімпійської культури.

Зокрема, у нашому дослідженні було використано такі шкали цієї методики:

- шкала 3. Ставлення до моральних цінностей (дотримання Золотого правила моральності по відношенню до інших людей);
- шкала 4. Ставлення до культури поведінки;
- шкала 6. Ставлення до свого «духовного Я».

Дані анкетування учнів порівнювалися із результатами, отриманими на симетричній вибірці респондентів, які у позаурочних секціях не займалися.

Обробка результатів досліджень здійснювалася статистичними методами на персональному комп'ютері засобами програмного пакету Statistica 6 [91].

Серед методів математичної статистики, використаних для опрацювання отриманих результатів такі:

- кростабуляція даних;
- аналіз гістограм.
- порівняння результатів опитування за критерієм Манна-Уїтні (U-критерієм) для статистичної перевірки гіпотези про достовірність відмінностей у

незалежних вибірках (при порівнянні даних достовірними вважалися відмінності при $p < 0,05$) [91].

Кросстабуляція (англ. cross-tabulation) показує спільне розподілення двох або більше величин за допомогою таблиць сполученості ознак. У той час як частотне розподілення надає дані про одну величину, така таблиця описує розподіл двох або більше величин одночасно. Кожен осередок показує кількість респондентів, у яких зустрілася шукана комбінація відповідей [91].

Гістограма – це один з тих небагатьох способів графічного представлення даних, доступність і легкість сприйняття якого не викликає сумніву. Вона чудово підходить як для опису великих масивів даних, так і для характеристики невеликого числового ряду.

Подання результатів спостережень за допомогою гістограми дозволяє досліднику оцінити ряд статистичних показників, зробити висновки про функцію розподілу та визначити можливі відхилення, а також порівняти два набори даних (зокрема, результати до та після проведених дій чи впровадження проекту) [91].

Особливо відмітимо, що використання критерію Манна–Уїтні у нашому дослідженні обумовлено такими міркуваннями:

– по-перше, у силу невеликої кількості учнів у секціях, у нашому випадку, більш доцільним виступає використання непараметричних статистичних критеріїв [91]. Це пов'язане із тим, що непараметричні критерії дозволяються отримувати значимі результати порівняння навіть у дуже невеликих обсягах вибірки. Важливим при цьому виступає і те, що у нашому випадку ми не можемо зі впевненістю сподіватися на нормальність розподілу отриманих у дослідженні даних;

– по-друге, у нашому випадку, передбачається порівняння даних у незалежних вибірках (що робить недоцільним використання, наприклад, критерію Вілкоксона, який призначений для порівняння парних даних, отриманих у пов'язаних вибірках);

– по-третє, критерій Манна–Уїтні передбачає, що його використання

можливе в інтервальній шкалі, у якій й представлено результати вимірювань в нашому дослідженні (на відміну, наприклад, від критерію Уайта, використовувати який рекомендується лише у разі, якщо результати вимірювань представлено у порядковій шкалі);

– по-четверте, критерій Манна–Уїтні використовується для оцінки розходжень між двома малими вибірками ($n_1, n_2 \geq 3$ або $n_1 = 2, n_2 \geq 5$) [91]. У нашому дослідженні, вибірки, дані з яких підлягають порівнянню, відповідають цим вимогам.

У той же час, статистичний критерій Манна–Уїтні становить найбільш потужну (чутливу) непараметричну альтернативу Т-критерію для незалежних вибірок і фактично, у деяких випадках, він має навіть більшу потужність, ніж Т-критерій [21].

2.2. Організація дослідження

Дослідження виконувалося протягом 5 років (2017-2022).

Перший етап (жовтень 2017 р. – вересень 2022 р). Був складений план експериментальної роботи. Формувався контингент секції з футболу. На цьому етапі відбувалося проведення педагогічного експерименту, спрямованого на встановлення ефективності програми формування навичок соціальної взаємодії.

Другий етап (жовтень 2022 р.) – формулювання теми, об'єкту, предмету, мети і завдань дослідження, обґрунтування його методів. На цьому етапі вивчався стан розробленості проблеми формування цінностей фізичної культури. На основі аналізу та узагальнення науково-методичної літератури та передового практичного досвіду розроблено методіку формування навичок соціальної взаємодії. Також на цьому етапі було визначено методіку фіксації сформованості навичок соціальної взаємодії у здобувачів освіти.

Третій етап (вересень 2022 р. – грудень 2022 р.) – проаналізовано експериментальні дані, підтверджено ефективність розробленої методіки.

Експеримент проводився на базі ДЮСШ 7 «ОКЕАН» м. Дніпро. До експериментальної групи увійшло 11-ть 14-15-ти річних юнаків, які займалися у секції з футболу.

До контрольної групи входило 11-ть випадково визначених 14-15-ти річних юнаків 9-х класів загальноосвітніх шкіл м. Дніпро, які не займалися спортом.

В експериментальній групі була реалізована технологія формування навичок соціальної взаємодії.

При цьому учні не знали, що беруть участь в експерименті й не змінювали ставлення до процесу фізичного виховання.

Після впровадження в експериментальній ДЮСШ розробленої нами технології формування навичок соціальної взаємодії наприкінці експерименту, проведено анкетування здобувачів освіти експериментального та контрольного закладів освіти з використанням діагностичної методики.

Результати експерименту оброблено за допомогою статистичних методів. Результати цієї обробки, а також їхня інтерпретація, подані у підрозділі 3.2. магістерської роботи. На основі отриманих результатів дослідження сформульовано висновки та представлені практичні рекомендації.

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

3.1. Сутність методики формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів на основі використання педагогічного потенціалу виховних ситуацій

Як було показано, одним з головних завдань процесу фізичного виховання у позаурочних заняттях фізичною культурою та спортом у закладах загальної середньої освіти має стати формування в учнів навичок соціальної взаємодії, які постають найважливішою характеристикою особистості, визначаючи її спрямованість, а також закладають основу світогляду і життєвої позиції.

В основу нашої методики формування навичок соціальної взаємодії покладені положення про те, що виховна робота тренера-викладача може бути описана через визначення таких методів виховання:

- приклад, що має за мету формування образу або ментальної схеми належної соціальної дії;
- покарання, що має за мету формування уявлень про залежність між дією, що не відповідає нормативному образу або ментальній схемі та соціальними наслідками такої дії;
- нагорода, що має за мету формування уявлень про залежність між соціально нормативною дією та її наслідками;
- вправа, що створює умови для реалізації нормативної ментальної схеми чи образу в соціально значущій діяльності.

Використання (вибір) цих методів базується на педагогічній позиції тренера-викладача, що виражається в конкретній ситуації у формі явної або

неявної педагогічної вимоги, що відображає уявлення тренера-викладача про належні параметри поведінки, дій, оцінок вихованця.

При визначенні прийомів виховання в якості вихідного положення ми приймаємо концепцію А. Сидорова, згідно з якою продовженням названих виховних методів виступають такі прийоми:

- переконання (інформування, евристичний пошук, дискутування, освіта);
- вправа (вправи в діяльності, вправи в режимі, спеціальні вправи в навичках етикету, поведінки та ін.);
- заохочення (матеріальне заохочення, а також заохочення словом і ставленням);
- покарання (стягнення, навіювання, обмеження, залучення до виконання тих чи інших робіт);
- примушення;
- приклад (особистий і сторонній);
- змагання (гра);
- критика [72, с. 135].

При цьому ми виходимо з того, що прийом виховання, який використовується, має бути спрямований на досягнення конкретної виховної мети у тій чи іншій педагогічній ситуації.

Педагогічна ситуація в нашому дослідженні виступає як сукупність умов і обставин, що спеціально створюються педагогом або виникають спонтанно в педагогічному процесі при спілкуванні педагога і вихованця (групи) [90].

Беручи до уваги різноманіття класифікацій педагогічних ситуацій, вважаємо, що відповідно до завдань нашого дослідження, достатнім буде їх поділення за критерієм закладених протиріч – конфліктні і безконфліктні ситуації, а також за критерієм несподіваності – заплановані і спонтанні ситуації [58].

На основі сказаного вище, виділимо чотири типи ситуацій: безконфліктні заплановані, безконфліктні спонтанні, конфліктні заплановані і конфліктні спонтанні.

Розглянемо зміст методики виховної роботи тренера-викладача у нашому дослідженні за напрямками.

За нашою ідеєю, формування у здобувачів освіти навичок соціальної взаємодії потребує великого проміжку часу (не менш ніж 5 років), а також цілеспрямованих дій тренера-викладача за такими напрямками:

- формування ціннісного ставлення до дотримання «Золотого правила»;
- формування ціннісного ставлення до дотримання загальноприйнятих правил поведінки;
- формування ціннісного ставлення до прояву своєї суб'єктності в різноманітних ситуаціях життєдіяльності.

Зрозуміло, така «укрупнена» таксономія не відображає всього різноманіття можливих умов і обставин виховного процесу, однак, вона дозволяє закласти основу для створення моделі співвідношення цілей і методів виховної роботи з типовими педагогічними ситуаціями, що можуть виникнути в процесі формування у вихованців секції з футболу навичок соціальної взаємодії.

3.2. Вплив експериментальної методики на сформованість навичок соціальної взаємодії у юних футболістів

Ключове місце у нашому дослідженні посідала перевірка припущення про ефективність розробленої методики формування навичок соціальної взаємодії у юнаків, які займаються у секції з футболу.

Як було визначено у підрозділі 2.2, у ході цієї перевірки наприкінці експерименту в експериментальній та контрольній групах проведено анкетування з використанням методики діагностики відношення учня до цінностей олімпійської культури (додаток А) [58].

Ця методика дозволяє виявити відношення респондентів до ключових моментів, пов'язаних із соціальною взаємодією, а саме: до моральних цінностей, культури поведінки, а також до прояву власної суб'єктності у

різноманітних життєвих ситуаціях. Зокрема, до аналізу було взято відповідні шкали методики: шкала 3. «Ставлення до моральних цінностей (дотримання Золотого правила моральності по відношенню до інших людей)»; шкала 4. «Ставлення до культури поведінки»; шкала 6. «Ставлення до свого «духовного Я».

Семе описані ціннісні відношення, за нашим переконанням, виступають основою навичок соціальної взаємодії, адже саме те, що людина вважає для себе цінним, визначає, у кінцевому підсумку, її відповідальність; креативність; схильність до лідерства; здатність до раціонального мислення у критичних умовах; ефективність роботи в команді; самостійність у прийнятті рішень тощо [93].

Результати обробки даних методами математичної статистики представлені у табл. 3.1, 3.2, а також рис. 1.

Таблиця 3.1

Порівняння даних, отриманих в експериментальній та контрольній групах щодо відношення юнаків до сформованості навичок соціальної взаємодії

Група	Стат. показник	Відношення			
		стійко-негативне	ситуаційно-негативне	ситуативно-позитивне	стійко-позитивне
До моральних цінностей					
Експер.	Частота	1	2	4	4
	%	9,09%	18,18%	36,36%	36,36%
Контр.	Частота	1	8	2	0
	%	9,09%	72,73%	18,18%	0,00%
До культури поведінки					
Експер.	Частота	1	2	7	1
	%	9,09%	18,18%	63,64%	9,09%
Контр.	Частота	1	8	2	0
	%	9,09%	72,73%	18,18%	0,00%
До прояву сили духу					
Експер.	Частота	1	0	2	8
	%	9,09%	0,00%	18,18%	72,73%
Контр.	Частота	2	4	5	0
	%	18,18%	36,36%	45,45%	0,00%

Як бачимо з табл. 3.1, отримані данні розподілилися наступним чином.

Щодо ставлення до моральних цінностей, то бачимо стійко-негативне відношення до їх формування у 9,09% юнаків експериментальної та контрольної групи. Ситуаційно-негативне відношення спостерігаємо у 18,18% юнаків експериментальної та у 72,73% юнаків контрольної групи. При цьому ситуаційно-позитивне відношення зафіксовано у 36,36% юнаків експериментальної та у 18,18% юнаків контрольної групи. Стійко-позитивне відношення зафіксовано у 36,36% юнаків експериментальної групи; в контрольній групі такого відношення не зареєстровано зовсім.

Такі дані свідчать про те, що у соціальній взаємодії юнаки експериментальної групи більш схильні до вчинків і рішень, що спираються на правило «Не роби іншому того, чого не бажаєш, щоб робили тобі». Така схильність виражатиметься у поведінкових і комунікативних навичках у формі емпатійності, уваги до стану партнера по спілкуванню, відповідальності за власні вчинки.

Щодо ціннісного ставлення до культури поведінки, то бачимо стійко-негативне відношення до їх формування у 9,09% юнаків експериментальної та контрольної групи. Ситуаційно-негативне відношення спостерігаємо у 18,18% юнаків експериментальної та у 72,73% юнаків контрольної групи. При цьому ситуаційно-позитивне відношення зафіксовано у 63,64% юнаків експериментальної та у 18,18% юнаків контрольної групи. Стійко-позитивне відношення зафіксовано у 9,09% юнаків експериментальної групи; в контрольній групі такого відношення не зареєстровано зовсім.

Отримані результати вказують на те, що респонденти експериментальної групи мають більш зміщений акцент на дотримання норм соціальної дії і взаємодії ніж учні контрольної групи. Очевидно, що таке зміщення виражатиметься у ввічливості, культурності мовлення, відсутності образливих дій стосовно партнерів по спілкуванню, що набуватимуть форму поведінкових навичок.

Щодо ціннісного ставлення до прояву сили духу, то бачимо стійко-негативне відношення до їх формування у 9,09% юнаків експериментальної

групи; у контрольній групі таких учнів було 18,18%. Ситуаційно-негативне відношення спостерігаємо у 0% юнаків експериментальної та у 36,36% юнаків контрольної групи. Ситуаційно-позитивне відношення зафіксовано у 18,18% юнаків експериментальної та у 45,45% юнаків контрольної групи. Стійко-позитивне відношення зафіксовано у 72,73% юнаків експериментальної групи; в контрольній групі такого відношення не зареєстровано зовсім.

Такі результати свідчать, що учні експериментальної групи прояв своєї суб'єктності у різноманітних ситуаціях життєдіяльності ставили значно вище в ієрархії якостей людини ніж учні контрольної групи. Відповідно, для юнаків експериментальної групи більш очікуваними «м'якими» навичками виступатимуть такі як сила волі, цілеспрямованість та інші.

Отже, бачимо, що в юнаків експериментальної групи, які займалися й секції з футболу, формування навичок соціальної взаємодії, які є нормативними з точки зору суспільства, було більш ефективним.

Подальшим кроком нашого дослідження стала перевірка відмінностей між показниками в експериментальній та контрольній групах з використанням статистичного критерію.

Результати цієї перевірки представлено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняння відношення юнаків до сформованості навичок соціальної взаємодії за критерієм Манна-Уїтні

Шкала	Сум.ранг – Експер	Сум.ранг – Контр	U	р- уров.	Стат. гіп.
Відношення до моральних цінностей	160,5	92,5	26,5	0,027	H ₁
Відношення до культури поведінки	157,5	95,5	29,5	0,045	H ₁
Відношення до прояву сили духу	172	81	15	0,003	H ₁

Примітка: стовпчику стовпчику «U» наведено емпіричне значення критерію Манна–Уїтні; у стовпчику «Стат. гіп.» наведено результат прийняття статистичної гіпотези (H₀ – нульова гіпотеза; H₁ – альтернативна гіпотеза).

Як видно з таблиці 3.2, порівняння за критерієм Манна–Уїтні відношення до моральних цінностей; культури поведінки; прояву сили духу юнаків контрольної та експериментальної груп виявило статистично значущі відмінності за всіма визначеними шкалами. Означене вказало на те, що в експериментальній групі процес формування навичок соціальної взаємодії був більш ефективним ніж в контрольній.

Для візуалізації відмінностей у відношенні здобувачів повної середньої освіти експериментальної та контрольної груп до сформованості навичок соціальної взаємодії ми побудували гістограми розподілу відповідей респондентів контрольної та експериментальної груп (рис. 3.1).

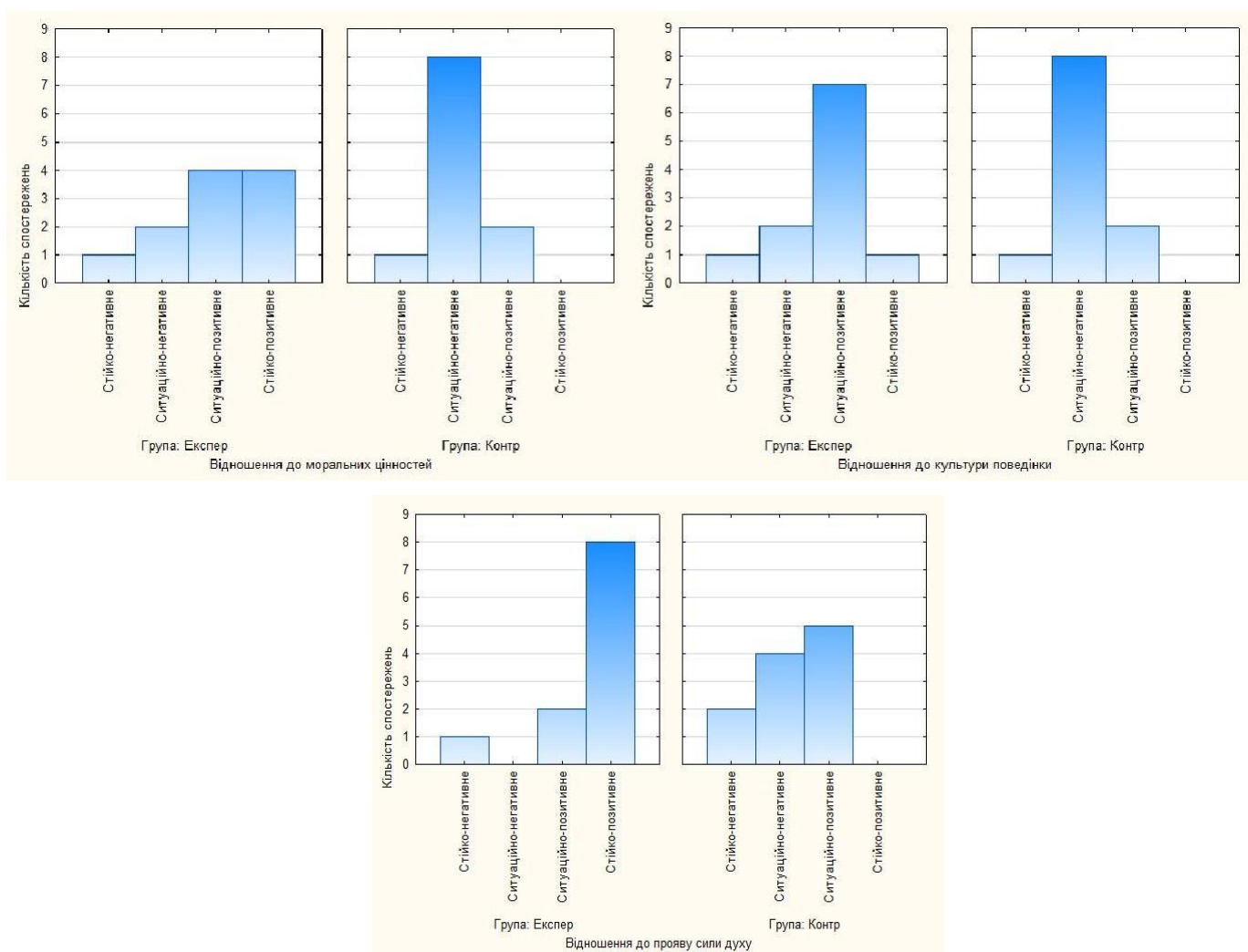

Рисунок 3.1. Порівняння відношення юнаків експериментальної та контрольної груп до сформованості навичок соціальної взаємодії

Загалом, отримані результати вказують на те, що процес формування навичок соціальної взаємодії був більш ефективним в експериментальній ніж у контрольній групі.

Такий висновок підкріплений нашими особистісними спостереженнями. Зокрема, ми підтверджуємо, що у вихованці, які входили до експериментальної групи більш схильні до наступних моделей поведінки у соціальній взаємодії.

Щодо культури соціальної взаємодії, то для учнів, які входили до експериментальної групи, культурні традиції та нормативи були особисто значущими і активно реалізувалися ними у повсякденному житті. Вони були далекі від хамства, використання у своєму спілкуванні нецензурних оборотів. Також вони були уважними і тактовними по відношенню до інших людей.

Ще одним моментом, який ми відмітили в учнів експериментальної групи – це ціннісне відношення до культурного надбання й неприйняття вандалізму.

Загалом, ми відмічали в учнів експериментальної групи те, що вони відчували себе учасниками й розпорядниками власного життя. Відчуття особистої свободи вкрай важливе для них, і заради цього почуття вони готові протистояти зовнішньому тиску у будь якій соціальній взаємодії.

Юнаки експериментальної групи демонстрували здатність до відповідального вибору у різноманітних життєвих ситуаціях. Для них дуже важливо було визначити сенс власного життя, щоб прожити його «за совістю».

Наші суб'єктивні спостереження підтвердили, що у спортсменів експериментальної групи навички соціальної взаємодії були більш вираженими і більш близькими до суспільно визнаних ідеалів олімпізму.

Отже, дані, отримані у ході емпіричного дослідження, засвідчили, що процес формування навичок соціальної взаємодії у юнаків, які відвідували секцію з футболу ДЮСШ, був ефективним, на що вказують наступні факти:

– в експериментальній групі виявлена значно більша кількість юнаків зі стійко-позитивним відношенням до моральних цінностей; культури поведінки;

прояву сили духу ніж в контрольній групі;

– порівнянні даних за критерієм Манна–Уїтні за шкалами «відношення до моральних цінностей»; «відношення до культури поведінки»; «відношення до прояву сили духу» юнаків контрольної та експериментальної груп виявило статистично значущі відмінності ($p < 0,05$);

– візуальний аналіз гістограм показав переважання стійко-позитивного та ситуаційно-позитивного відношення студентів експериментальної групи за визначеними шкалами, ніж в контрольній групі.

У сукупності, означене вказало на те, що в експериментальній групі процес формування навичок соціальної взаємодії був ефективним.

Окрім об'єктивних результатів, вважаємо за доцільне додати, що за нашим спостереженням, використані методи формування навичок соціальної взаємодії у значній мірі сприяли формуванню в учнів духу змагальності, суперництва. При цьому практично всі юнаки експериментальної групи виявилися не тільки залученими до виховного процесу під час секційних занять з фізичної культури, але й отримали можливість розвивати рухові якості і змагатися, проявляючи при цьому силу духу, спортивну шляхтність та чемність.

Зважаючи на це, вважаємо, що використані методи значною мірою сприяли розвитку у юнаків соціальних навичок. Також відзначимо, що використані методи сприяли встановленню системи конструктивних міжособистісних взаємин в експериментальній секції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Заняття фізичною культурою і спортом впливають не тільки на фізичний стан, а й на формування особистості людини, зокрема навичок її соціальної взаємодії.

Навички соціальної взаємодії представляють собою комплекс умінь соціального характеру, що дозволяють людині досягати своїх цілей при взаємодії з іншими людьми і виступають передумовою формування особистісних якостей. Прикладами таких умінь є навички критичного мислення, вміння виступу, паттерни ділового спілкування, навички роботи в команді, здатність до організації діяльності, лідерські якості, знання трудової етики, дисциплінованість, відповідальність та ін.

Встановлено, що заняття футболом сприяють розвитку особистості підлітків. Особистість підлітків-футболістів характеризується підвищеним рівнем мотивації досягнення, більш високим рівнем інтелектуального розвитку, більшою стійкістю сили нервової системи, більшою реактивністю, більш низьким рівнем реактивної тривожності. Підлітки, які займаються футболом, мають високу адекватну самооцінку, адекватне сприйняття дійсності, мають високий рівень соціалізації, адекватно оцінюють свою роль в колективі, орієнтуються на дотримання загальноприйнятих норм поведінки.

Навичками соціальної взаємодії, які формуються у підлітковому віці є найбільш важливими з точки зору ідеології сучасного Олімпізму, виступають: дотримання Золотого правила моральності; вміння культурно поводитися у сіспілстві інших людей, здатність до визначення та відстоювання суб'єктної позиції в різноманітних обставинах життєдіяльності.

Результативність процесу формування навичок соціальної взаємодії можна дослідити через ціннісні орієнтації, під якими розуміється

відображення в свідомості людини суспільних ідеалів, визнаних нею як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири, що є підставами для оцінювання людиною соціальних об'єктів і подій, а також організації поведінки відповідно до усвідомлених мотивів.

Виховна робота з формування навичок соціальної взаємодії представляє собою діяльність, спрямовану на зміну стану вихованців у безперервному ланцюгу взаємопов'язаних педагогічних ситуацій. Діяльність тренера-викладача з футболу в кожній з цих ситуацій пов'язана з пред'явленням певних педагогічних вимог, а також варіативним використанням адекватних виховних прийомів.

Вона може бути представлена як поєднання застосування певних виховних методів і прийомів: переконання, вправа, заохочення, покарання, приклад, змагання та критика.

Вибір цих методів базується на педагогічній позиції тренера-викладача, що виражається в конкретній ситуації у форматі явної або неявної педагогічної вимоги, що відображає уявлення тренера-викладача про належні параметри поведінки, дій, оцінок вихованця.

Приєм виховання має бути спрямований на конструктивне вирішення педагогічної ситуації.

Педагогічні ситуації, з якими стикається тренер-викладач з футболу, поділяються за критерієм закладених суперечностей на конфліктні та безконфліктні, а також за критерієм несподіванки – на заплановані і спонтанні. Виходячи зі сказаного, виділяємо чотири типи ситуацій: безконфліктні заплановані, безконфліктні спонтанні, конфліктні заплановані і конфліктні спонтанні.

Ідеальним місцем для формування навичок соціальної взаємодії є позаурочна секція з футболу як середовище, в якому відбувається самоствердження та розвиток особистості підлітків. Гарантом успішності прийому виступає виховна компетентність тренера-викладача.

У відповідності до нашої методики, формування у здобувачів освіти навичок соціальної взаємодії потребує великого проміжку часу (не менш 5 років), а також цілеспрямованих дій тренера-викладача за такими напрямками:

- формування ціннісного ставлення до дотримання «Золотого правила моральності»;

- формування ціннісного ставлення до дотримання загальноприйнятих правил поведінки;

- формування ціннісного ставлення до прояву вихованцем сили духу.

Ефективність описаної методики перевірено у педагогічному експерименті, який проводився з жовтня 2017 р. до вересня 2022 р включно.

До експериментальної групи увійшло 11-ть 14-15-ти річних юнаків, які займалися у секції з футболу ДЮСШ 7 "ОКЕАН" м. Дніпро.

До контрольної групи входило 11-ть 14-15-ти річних юнаків 9-х класів загальноосвітніх шкіл м. Дніпро, які не займалися спортом.

В експериментальній групі було впроваджено методику формування навичок соціальної взаємодії у юних футболістів. При цьому учні не знали, що беруть участь в експерименті й не змінювали ставлення до процесу фізичного виховання.

Після впровадження в експериментальній групі розробленої методики формування навичок соціальної взаємодії, проведено анкетування здобувачів освіти експериментальної та контрольної груп з використанням методики діагностики відношення учнів до цінностей олімпійської культури.

Експериментальні дані дозволили констатувати наступне:

- в експериментальній групі виявлена значно більша кількість юнаків зі стійко-позитивним відношенням до моральних цінностей, культури поведінки, прояву сили духу, ніж в контрольній групі;

- порівнянні даних за критерієм Манна–Уїтні ($p < 0,05$) юнаків контрольної та експериментальної груп виявило статистично значущі відмінності за всіма визначеними шкалами;

- візуальний аналіз гістограм показав переважання стійко-позитивного та

ситуаційно-позитивного відношення студентів експериментальної групи до моральних цінностей; культури поведінки; прояву сили духу ніж в контрольній групі.

Сказане дає підстави для висновку про те, що застосування експериментальної методики привело к більш вираженому формуванню навичок соціальної взаємодії в учнів 5-9-х класів, які займаються у секції з футболу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галюза С. С. Розвиток фізичних здібностей студенток університетів в процесі занять футболом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Луганськ, 2013. 20 с.
2. Артюшенко О. Ф., Артюшенко А. О., Волков В. Л. Типологічні особливості прояву вольових якостей в учнів старшого шкільного віку . *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2012. № 19 (3). С. 102-109.
3. Безверхня Г. В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5–11-х класів : автореф. дис. ... канд. наук фіз. вих. : 24.00.02. Львів, 2004. 23 с.
4. Безкоровайна О. В. Самоствердження як важливий соціально-психологічний феномен становлення особистості раннього юнацького віку. *Рідна школа*, 2009. № 4. С.32–35.
5. Бех І. Д. Особистість у духовно-ціннісному вимірі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2002. № 9. С. 60–62.
6. Боднар А. О. Вплив фізичної культури і спорту на формування особистості школяра. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* : збірник наук. праць. 2010. Вип. 3. С. 12–16.
7. Бойченко А. В. Дослідження організаційно-методичного і технічного забезпечення секційних занять з футболу учнів 8–9 класів загальноосвітніх шкіл. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.* Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2016. Вип. 136, Т. 4. С. 20–22.
8. Бойченко А. В. Організація занять із фізичного виховання

студентів. Науково-методичні основи сучасного навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах : актуальні проблеми, досвід, перспективи вдосконалення : матеріали Всеукр. науковопракт. конф. Харків : ХГПА, 2013. С. 32–33.

9. Бойченко А. В. Основи навчання гри у міні-футбол : навч.-метод. посіб. / А. В. Бойченко. Харків: ХГПА, 2016. 118 с.

10. Бойченко А. В. Удосконалення техніки футболу дітей середнього шкільного віку за допомогою технічних засобів навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури : зб. наук. праць / За ред. Г. М. Арзютова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 3К(45)14. С. 121–124.

11. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. К., 2004. 510 с.

12. Валькевич О. Розвиток швидкісно-силової підготовки у футболістів 13–14 років. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Фізичне виховання і спорт, 2014. Вип. 14. С. 105–108.

13. Грибан Г. П. Методичне забезпечення ефективності функціонування системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів України / Г. П. Грибан, В. П. Краснов, В. Є. Осипенко, В. І. Айунц. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 143. С. 8–10.

14. Грибан Г. П. Мірошник Л. М. , Рожкова С. Г. Активізація навчально-виховної роботи як засіб поліпшення дисциплінованості та успішності учнівської молоді у процесі занять фізичною культурою та спортом (на прикладі роботи Житомирської ДЮСШ при школі-інтернаті для дітей-сиріт). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 1998. № 2. С. 76–78.

15. Грибан Г. П. Формування здорового способу життя у студентів у навчальному процесі з фізичного виховання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. Вип. 118 (3). С. 97–101.

16. Дейкун М. П. Форми організації позакласної та позашкільної роботи з фізичного виховання як дієва складова запровадження здорового способу життя. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2016. Вип. 139 (1). С. 123–127.

17. Єрмаков С. С. Застосування тренажерів при технічній та фізичній підготовці волейболістів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2016. Вип. 139 (1). С. 66–69.

18. Жамардій В. О. Ефективність використання засобів фітнесу на заняттях із фізичного виховання для студентів педагогічного вищого навчального закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія №15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3 К1 (70) 16. С. 377–380.

19. Жосан І., Стрикаленко Є., Шалар О. Технічне обладнання в тренуванні юних футболістів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2014. № 17. С. 448–454.

20. Жукотинський К. К. Формування фізичної культури учнів 8-9 класів у процесі фізкультурно-спортивної роботи в позашкільних навчальних закладах. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2007. 279 арк.

21. Качуровський Д. О. Світоглядна і морально-вольова підготовка як завдання виховної роботи у сучасному спортивному плаванні. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2012.

22. Коваль С. С. Комплексне формування рухових якостей і освоєння техніко-тактичних дій юних футболістів 8–12 років : автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24.00.01 / Святослав Святославович Коваль. Харків, 2010. 26 с.

23. Королівська С. В. Клубна форма організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2007. 20 с.

24. Костюкевич В.М., Перепелиця О.А., Гудима С.А., Поліщук В.М. Теорія і методика викладання футболу: навчальний посібник. 2-е вид. Київ: КНТ. 2017. 310 с.

25. Костюкевич В.М., Шевчик Л.М., Сокольвак О.Г. Метрологічний контроль у фізичному вихованні та спорті. Вінниця: Тов «Ніоан-лтд», 2015. 256 с.

26. Коханець П. П. Контроль показників фізичної і технічної підготовленості футзалістів 11-12 років у річному циклі підготовки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 152 (1). С.180-183.

27. Крапівіна К. О. Нетрадиційний підхід до традиційної фізичної культури / К. О. Крапівіна, О. В. Мусієнко. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 300 с.

28. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді : навч. посіб. / Т. Ю. Круцевич, М. І. Воройов, Г. В. Безверхня. Київ: Олімп. літ-ра, 2011. 224 с.

29. Куц О. Невирішені проблеми фізичного виховання школярів на перехресті віків. *Теорія і методика фіз. виховання і спорту*. 2002. № 2–3. С. 14–15.

30. Лебедев С.І. Зміни психофізіологічних показників футболістів у

10–12 років під впливом вправ за програмою ДЮСШ. Спортивні ігри. 2015. № 11. С. 97–101.

31. Лебедев С.І., Тюрін О.Ю. Вплив тренувального процесу за програмою дитячо-юнацької середньої школи на психофізіологічні якості футболістів 10–12 років. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2016. № 1 (51). С. 38–42.

32. Леонов О. З. Виховання фізичної культури школярів засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2010. № 1 (14). С. 212–220.

33. Лисенко О. М. Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня. *Фізичне виховання в школах України*. 2008. № 3. С. 21–23.

34. Мазін В. М. Організація виховного процесу у дитячо-юнацьких спортивних школах (теоретико-методичний аспект): монографія. Запоріжжя: ЗНТУ, 2015. 468 с.

35. Мазін В.М. Характеристика наукових підходів до виховання дітей та підлітків у дитячо-юнацьких спортивних школах. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 6. С. 30-35.

36. Максименко І. Г. Міні-футбол: дослідження показників структури фізичної підготовленості 11–14-річних гравців. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. монографія / За ред. проф. Єрмакова С. С. Харків, 2007. № 8. С. 85–88.

37. Марущак М. О. Взаємозв'язок показників фізичного стану та спеціальної рухової підготовленості учнів основної школи в процесі навчання футболу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: педагогічні науки, фізичне виховання та спорт. Вип. 147. Т.1. Чернігів, 2017. С.155–159.

38. Марущак М. О. Використання комп'ютерного програмного забезпечення для оцінювання навчальних досягнень учнів 5-9 класів на

уроках фізичної культури в процесі навчання футболу. *Гірська школа Українських Карпат*. № 16. Івано-Франківськ, 2017. С. 107–112.

39. Марущак М. О. Модель організації та здійснення оцінювання успішності учнів основної школи в процесі навчання футболу / М. О. Марущак. *Молодь і ринок*. № 9 (152). Дрогобич, 2017. С.151-158.

40. Марущак М. О. Організаційно-методичні умови здійснення оцінювання навчальних досягнень учнів основної школи в процесі навчання футболу. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: педагогічні науки. Вип. 2. Бердянськ, 2017. С. 114–120.

41. Марущак М. О. Теоретичні та методологічні основи оцінювання навчальних досягнень учнів основної школи на уроках фізичної культури в процесі занять футболом. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15: науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Вип. 3К 2 (71). Київ, 2016. С.194–198.

42. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів : монографія / Н. В. Москаленко. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 252 с.

43. Мулик К. В. Методична система використання спортивно-оздоровчого туризму в процесі фізичного виховання школярів і студентів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Катерина Віталіївна Мулик; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2016. 40 с.

44. Мулик К. В. Рівень загальної витривалості дітей, які займаються різними видами спортивного туризму. Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту, 2017. С. 167–171.

45. Мулик В.В., Крайник Я.Б. Кількісні характеристики рухових дій юних футболістів під час змагальної діяльності на етапі попередньо-базової підготовки. *Спортивні ігри*. 2019. №4 (14). С. 48–57.

46. Ніколаєнко В.В. Система багаторічної підготовки футболістів до

досягнення вищої спортивної майстерності: автореф. дис... докт. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.01. Національний ун-т фізичного виховання і спорту. Київ. 2015 41 с.

47. Носко М. О. Теоретичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Микола Олексійович Носко; Чернігів. держ. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2003. 53 с.

48. Овчаренко С. В. Планування навчально-тренувального процесу футболістів-інвалідів з наслідками дитячого церебрального паралічу в річному циклі підготовки: автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24.00.01 / Сергій Валентинович Овчаренко. Київ, 2005. 23 с.

49. Осіпцов А. В. Виховний потенціал професійно-прикладної фізичної підготовки у формуванні ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Вісник Чернігівського педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Фізичне виховання та спорт. Чернігів: ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2017. Вип. 147. Т. 1. С. 329–337.

50. Перевозник В.І. Динаміка розвитку швидкісних здібностей юних футболістів 12, 13, 14 років. *Слобожанський науково-спортивний вісник.* 2014. № 4 (42). С. 50–53.

51. Петренко С. І. Вплив навчально-тренувального процесу на підготовленість 12 – 14-річних футболістів з різним рівнем біологічного розвитку: автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24,00,01 / Сергій Іванович Петренко. Харків, 2009. 24 с.

52. Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладах : наказ МОН України від 21.07.03 № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0903-03#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

53. Саїнчук М. М. Формування ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів у процесі фізичного

виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : 24.00.02 / Микола Миколайович Саїнчук. Київ, 2012. 24 с.

54. Салман Х. Р. Оздоровча фізична культура хлопчиків 12–14 років у позаурочний час : автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24.00.01 / Хані Руміє Салман . Харків, 2006. 20 с.

55. Самер Д. М. С. Комплектування груп початкової підготовки на підставі комплексної оцінки функціональних можливостей юних футболістів 9 – 11 років: автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24.00.01. Київ, 1998. 16 с.

56. Стасюк Р. М., Востоцька І. Ф., Осіпова І. Л. Вплив фізичного виховання на гармонійний розвиток особистості. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 3. С. 89–91.

57. Степаненко В. М. Морфофункціональна та психофізіологічна обумовленість ефективності захисних дій юних футболістів 11–15 років: автореф. дис. ... канд. н. з фіз. вих. та сп. : 24.00.01. Київ, 2007. 23 с.

58. Собко С., Воропай С., Собко Н., Гавришко С. Динаміка показників загальної фізичної підготовленості юних футболістів на етапі базової підготовки. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2015. № 2, (30). С. 160–164.

59. Соломонко В.В. Соломонко О.В., Соломонко А.О. Теоретико-методичні аспекти підготовки футболістів. *Методичний посібник*. Київ: Олімпійська література, 2013. 92 с.

60. Стрикаленко Є.А., Шалар О.Г., Гузар В.М. Ефективність побудови тренувального процесу футзалістів ФК «Продуксім» в підготовчому періоді. *Спортивні ігри*, 2020. № 1 (15). С. 44–47.

61. Суоров О. А. Методика інтерактивного навчання спеціальних дисциплін майбутніх вчителів фізичної культури : дис.. ...канд. пед. н. / Олексій Анатоліцович Суоров. Харків, 2017. 236 с.

62. Теорія і методика фізичного виховання : підручник для студентів

ВНЗ фіз. виховання і спорту : у 2 т. К. : Олімпійська літ., 2008. Т. 1 : Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 392 с.; Т. 2 : Методика фізичного виховання різних груп населення. 368 с.

63. Тіняков А. О. Аналіз можливостей юнацького спорту як соціальної системи у вихованні моральних якостей особистості. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2010. № 3. С. 66-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2010_3_11 (дата звернення: 17.11.2025).

64. Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / Ю. Є. Доукіна, Г. А. Коломоєць, М. В. Тимчик. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 172 с.

65. Холодний О. Деякі аспекти вдосконалення процесу фізкультурної освіти школярів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2010. № 1. С. 121–123.

66. Холодний О. Формування здорового способу життя у середовищі дітей та молоді як основна передумова розвитку здорового суспільства у майбутньому. *Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 17 (204). С. 306–311.

67. Шаленко В.В., Перцухов А.А. Динаміка рухових здібностей футболістів 12–15 років. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 12. С. 160–162.

68. Шамардіна Г. М. Основи теорії та методики фізичного виховання. Дніпропетровськ : Дріант, 2007. 486 с.

69. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навч. книга. Богдан, Ч. 1. 2007. 272 с.

70. Школа О. М. Валеологізація фізкультурної освіти учнівської молоді / О. М. Школа, Д. В. Пятницька, О. В. Кабацька. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки: наук. видання. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 4 (301). С. 173–181.

Додаток А

Методика діагностики відношення учнів до цінностей олімпійської культури

Стать _____ Вік _____ Розряд _____ Вид спорту _____

Вам пропонується ряд висловлювань. Будь ласка, прочитайте їх і визначте, наскільки Ви згодні або не згодні з ними. Оцінити ступінь Вашої згоди або незгоди можна в балах (від «1» до «5»): 5 = «Напевно»; 4 = «Згоден»; 3 = «Важко сказати»; 2 = «Не згоден»; 1 = «Зовсім не згоден».

Твердження	Шкала
1. Я готовий докладати постійних зусиль для того, щоб стан мого здоров'я не обмежував мене ні в одній сфері життєдіяльності	1 2 3 4 5
2. Повнота внутрішнього світу є необхідною умовою щасливого життя	1 2 3 4 5
3. Намагаюся поводитися благородно навіть тоді, коли це пов'язано зі збитком для мене	1 2 3 4 5
4. Головна відмінність спортсмена від звичайної людини у тому, що він завжди може домінувати в спілкуванні	1 2 3 4 5
5. Вважаю, що доросла людина повинна вчитися самостійно протягом усього життя	1 2 3 4 5
6. Мені не часто доводиться вести себе всупереч моїм переконанням	1 2 3 4 5
7. Я точно знаю, що потрібно робити для того, щоб рівень мого здоров'я з роками не знижувався	1 2 3 4 5
8. Вважаю, що можливість читання художньої літератури є обов'язковою умовою щасливого життя	1 2 3 4 5
9. Вважаю, що краса вчинку важливіше, ніж результат тієї діяльності, у якій він здійснений	1 2 3 4 5
10. Культура поведінки не сумісна зі спортом вищих досягнень	1 2 3 4 5
11. Я планую прославитися, стати популярним, відомим, шанованим завдяки своїй професійній діяльності	1 2 3 4 5
12. Я завжди відстоюю свою думку, якщо вважаю, що правий	1 2 3 4 5
13. Я уникаю дій і занять, що згубно позначаються на моєму здоров'ї	1 2 3 4 5
14. Думаю, що мистецтво покликане пояснювати те, чого не можна висловити словами	1 2 3 4 5
15. Люди, які просять милостиню, швидше за все, ліниві й брехливі	1 2 3 4 5
16. Мій досвід підказує, що агресія й натиск у спілкуванні – запорука досягнення бажаного результату	1 2 3 4 5
17. Я сприймаю роботу як засіб для продовження своєї самореалізації	1 2 3 4 5
18. Свої проблеми я прагну вирішувати самостійно, власними силами	1 2 3 4 5
19. Якби мені запропонували вибрати між багатством і здоров'ям, я б вибрав багате життя	1 2 3 4 5
20. У більшості випадків я намагаюся усвідомити свої почуття й відчуття, що виникають в різних ситуаціях	1 2 3 4 5
21. Я можу пожертвувати своїм благополуччям заради допомоги незнайомій мені людині	1 2 3 4 5
22. Те, що багато хто називає культурними цінностями минулого, насправді часто виявляються примітивним старим мотлохом	1 2 3 4 5
23. Замислюючись про майбутнє я виразно уявляю себе у професійній діяльності через 10 років	1 2 3 4 5
24. Вибираючи, люди часто помиляються, але я не боюся зробити помилку, здійснюючи вибір	1 2 3 4 5
25. Куріння – ознака самостійності	1 2 3 4 5
26. Я часто відчуваю розчарування від життя	1 2 3 4 5
27. Людині властиво ніколи і нічого не робити без огляду на власну вигоду	1 2 3 4 5
28. Прояв вандалізму – одна з форм протесту молоді	1 2 3 4 5
29. Я здатний з радістю виконувати різну роботу	1 2 3 4 5
30. Я готовий сперечатися з тренером, якщо вважаю, що він не правий	1 2 3 4 5
31. Стан здоров'я залежить більше від самої людини, ніж від зовнішніх обставин	1 2 3 4 5
32. В глибині душі я знаю, що оцінюю себе невисоко	1 2 3 4 5
33. Моральність вчинку важливіше вигоди від нього	1 2 3 4 5
34. Я можу нахамити людині, якщо вона мені чимось не подобається	1 2 3 4 5
35. Суботник з очищення території будинку чи школи – пережиток минулого	1 2 3 4 5
36. Мої вчинки часто залежать від зовнішніх обставин	1 2 3 4 5

Обробка результатів

Відповіді розподіляються за 5 шкалами: їм відповідають 5 рядків в бланку для відповідей. Результати за шкалами виводяться шляхом додавання балів за кожною шкалою.

Шкала 1. Відношення спортсмена до тілесно-фізичного «Я»

Характер відношення респондента до свого тілесного «Я» показують його оцінки висловлювань №№ 1, 7, 13, 19, 25, 31.

При цьому у відповідях на питання №№ 1, 7, 13, 19, 31 – знак не змінюється. У відповідях на питання № 25 – знак змінюється на протилежний.

Шкала 2. Відношення спортсмена до свого внутрішнього світу, душевного «Я»

Характер відношення респондента до свого внутрішнього світу, свого душевного «Я» показують його оцінки висловлювань №№ 2, 8, 14, 20, 26, 32.

При цьому у відповіді на питання № 2, 8, 14, 26, знаки не міняються. У відповідях же на питання № 32, знак змінюється на протилежний.

Шкала 3. Відношення спортсмена до моральних цінностей

Характер відношення респондента до моральних цінностей (дотриманню золотого правила моральності) показують його оцінки висловлювань №№ 3, 9, 15, 21, 27, 33.

При цьому у відповідях на питання №№ 3, 15, 21, 27 знак не змінюється. У відповідях же на питання №№ 9, 33 знак міняється на протилежний.

Шкала 4. Відношення спортсмена до культури поведінки

Характер відносин школяра до культури поведінки показують його оцінки висловлювань №№ 4, 10, 16, 22, 28, 34.

При цьому у відповідях на питання №№ 4, 10, 16, 22, 28, 34 знак міняється на протилежний.

Шкала 5. Відношення спортсмена соціально значимої діяльності

Характер відношення респондента до праці показують його оцінки висловлювань №№ 5, 11, 17, 23, 29, 35.

При цьому у відповідях на питання №№ 5, 11, 17, 23, 29, 35 знак не міняється.

Шкала 6. Відношення спортсмена до свого «духовного Я»

Характер відносин респондента до свого духовного «Я» показують його оцінки висловлювань №№ 6, 12, 18, 24, 30, 36.

При цьому у відповідях на питання №№ 6, 12, 18, 24, 30, 36 знак не міняється.

Підсумкова шкала. Загальне ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей

Загальне ставлення юного спортсмена до олімпійських цінностей характеризується оцінками всіх висловлювань опитувальника.

При цьому знак змінюється на протилежний в оцінках суджень №№ 4, 9, 10, 16, 22, 25, 28, 32, 33, 34.

Бланк для обробки результатів

Шкала	Номер пункту / бал						Підс. бал
Відношення спортсмена до «тілесного Я»	1.	7.	13.	19.	25.	31.	
Відношення спортсмена до свого внутрішнього світу, «душевного Я»	2.	8.	14.	20.	26.	32.	
Відношення спортсмена до моральних цінностей	3.	9.	15.	21.	27.	33.	
Відношення спортсмена до культури поведінки	4.	10.	16.	22.	28.	34.	
Відношення спортсмена до соціально значущої діяльності	5.	11.	17.	23.	29.	35.	
Відношення спортсмена до свого «духовного Я»	6.	12.	18.	24.	30.	36.	
Загальна ставлення до цінностей олімпійської культури							